

REPRESALIJE NEPRIJATELJA TALIJANSKOG OKUPATORA I USTAŠA U VINODOLU 1941.

Prije nego pređemo na konkretne represalijske neprijatelja u 1941. godini, istaknut ćemo da prigodom obrađivanja ove teme ne opisujemo događaje poslije kapitulacije bivše jugoslavenske vojske, travanjskih dana 1941. godine, kada je nekoliko dana trajalo bezvlašće u Vinodolu, niti opisujemo događaje vezane uz uspostavu tzv. Nezavisne Države Hrvatske, od njenog osnivanja 10. travnja 1941. godine, do 18. svibnja 1941. godine, do tzv. Rimskih ugovora, sklopljenih između fašističke Italije i NDH, čiji su potpisnici Benito Mussolini i Ante Pavelić, te kako Talijani i ustaše svaki na svoj način na ovom području organiziraju svoju vlast, odnosno bolje rečeno da Talijani podnašaju da ustaše rade na organiziranju ustaške vlasti, kao i činjenicu, da je u tom razdoblju formirana na ovom području talijanska okupatorska vlast, vlast civilnih komesara u kotaru Crikvenici i kotaru Novi, da bi ta koja djeluje do 20. svibnja 1941, a na osnovi spomenutih Rimskih ugovora, predala na vinodolskom području »svu vlast« svojoj tvorevini NDH. Tako talijanska vojska na ovom području »prestaje... da ima značaj i prava okupacionih snaga, ona ovdje ostaje i talijanske čete dobivaju značaj trupa koje stacioniraju na teritoriju prijateljske i savezničke Nezavisne Države Hrvatske»,¹ čime se de facto samo nastavlja okupacija fašističke soldateske.

Napis, naravno, ne obuhvaća ni okolnosti pod kojima je došlo na području Vinodola, poslije 7. rujna 1941. godine, do isključiva djelovanja talijanske okupatorske vlasti. Nesumnjivo je da su Talijani na tom području od tada ignorirali ustaše zbog činjenice što se na poziv Centralnog komiteta KPJ i druga Tita narod masovno digao na ustanak diljem cijele Jugoslavije, pa je talijanska fašistička vlast poduzela ovaj korak kako bi ostvarila maksimalno moguću sigurnost svojih trupa.

Činjenica je, da je »od prvih dana zajedničkog djelovanja (od druge polovice travnja 1941) izbijao izvjesni antagonizam između Talijana i ustaša i na ovom području... što im međutim nikada nije smetalo da se kao dobri suradnici nađu na istoj fronti protiv NOP-a»,² a što slijedi i iz sadržaja ovog napisa, čiji je zadatak da prezentira isključivo represalijske talijanske okupatorske vlasti i vlasti tzv. NDH na području Vinodola u toku 1941. godine.

TALIJANSKA VOJSKA VEĆ PRVIH DANA OKUPACIJE NANOSI ŠTETU GRAĐANSTVU

Talijanske okupacione jedinice smjestile su se uglavnom na području Vinodola većinom u školama i u privatnim kućama. »Dok su se Njemačka i Italija dogovarale o komadanju Jugoslavije, talijanska vojska nanijela je

veliku štetu Bribiru uništavanjem livada i oranica na kojima se bila smjestila.«³

Ona je to činila na cijelom području Vinodola. Evo što o tome tih dana u svojim molbama odnosno žalbama pišu građani: Ivan Malinarić opć. bilježnik u Grižanima ističe:

»Dada 20. travnja 1941. prijavila mi je Andjelika Bolješić iz Blaškovići kbr. 20, da se je u kuću njena zeta Mate Karlić graditelja u Blaškovići kbr. 28 naselila saveznička vojska i da su u sve prostorije kuće silom provalili.

Ja sam se dana 21. travnja uputio u Blaškoviće, da na licu mjesta ustanovim stanje stvari, pa sam tom zgodom ustanovio slijedeće: Sva sobna vrata u I spratu nasilno su otvorena bez ključa. Ormari u sobama takodjer, kreveti koji su bili prostri porazbacani, ormar u kojem se nalazi knjižnica nasilno otvoren i knjige porazbacane po podu, ormar u kojem se je nalazilo bijelo rublje provaljen i oštećen a iz njega odnesene sve plahte i ostalo bijelo rublje...«⁴

Zatim Katarina Gašparović iz Grižana kbr. 1 piše Općinskom poglavarstvu u Grižanima:

»...ustanovila sam, da su mi dana 19. travnja 1941. samovoljno provalili u kuću, koje je vlasništvo moje i moje braće i to u mjestu Grižanima kbr. 43 vojnici italijanske okupatorske vlasti i to 20 grupe 5 artijerijskog puka Pola. U kuću su ušli na jedan dvorišni prozor, kojega su razbili samo da mogu doći u kuću. Iz dviju soba pobacali su moje sijeno i daske, koje su se u tim sobama nalazile u dvorište bez da su o tom mene obavijestili. Uništeno je mnogo dasaka, polupano mnogo prozorskih stakala, a sijeno sve porazbacano tako, da trpim dosta veliku materijalnu štetu...«⁵

Ovakvih primjera ima veoma mnogo.

A evo što o svojim saveznicima — talijanskim okupatorima — piše tih dana ustaški povjerenik za kotar Novi, prof. Aleksandar Zoričić, 31. srpnja 1941, Glavnom pobočniku, Zagreb:

»...usmeno sam istakao, što je morao pretrpjeti taj puk od 14.000 momčadi divizije 'Lombardija'. Dva zadnja mjeseca još uvijek se nalazi 4.000 vojnika na jednom veoma malom kompleksu polja vinodolskog, a da niti ne spominjemo barbarstvo, nečovječnost koliko same momčadi, toliko prepređenost, drskost, nasilje, nemoral samih viših časnika. Nema mjesta ovdje opisivati opustošena polja, uništeno granje, voće, vinogradi, kvart vila, provaljene kuće, odneseni predmeti čak i pokućstvo, silovanje postarijih žena za rada u polju, grubijalno obračunavanje s ljudima kad su se otimali odstupiti od svojih prava, nelegalno prenošenje robe trgovcima iz Rieke, pomaganje u financijskim špekulacijama, šurovanje sa Židovima vlasnicima vila, podpuno uništenje školskih zgrada itd. itd...«⁶

Narod Vinodola je prijatelj svakome tko je i njemu prijatelj, on je i gostoljubiv i slobodoljubiv, ali nije htio biti gostoljubiv prema okupatoru njegove domovine. Isti ustaški povjerenik piše 12. svibnja 1941. godine Ministarstvu unutrašnjih poslova Zagreb iz Novoga između ostalog:

»...da je osobno čuo od divizijskog generala Orsola u oproštajnoj audijenciji (vjerojatno prigodom odlaska talijanske divizije 'Lombardia'

kada je otišla u Gorski kotar — primjedba D. J.) kad je rekao da narod ovog kotara (kotara Novi) nije srdačno dočekao oslobodioce, saveznike tj. talijanske trupe...»⁷

Pa, drugo nisu mogli ni očekivati od naroda ovog kraja.

PRVA ŽRTAVA TALIJANSKIH OKUPATORA

Dana 30. travnja 1941. godine talijanski karabinjeri ubili su Ivana Deranju zvanog »Cigo« starog 28 godina.⁸ Osnovni je razlog ovog gnjusnog ubojstva bio u tome što je Deranja išao noću i što nije odmah stao na njihov poziv. On nije iz sela Ugrini išao u Bribir ni tiho ni zaobilazno. Topot njegova konja na kome je jahao prema gradu Bribiru u tihoj proljetnoj noći čuo se na daleko. Talijani nisu ni čekali da nepoznati jahač stigne do njih, već su zapucali prilikom njegova približavanja kasom.

»Zato se za ubojstvo ne može reći, da je imalo bilo nacionalni bilo rasni karakter, pa ni politički, ali se ipak jasno pokazalo, da okupatorska vlast neće imati nikakvog obzira u nastojanju, da fašistički 'novi poredak' nametne našem, slobodoljubivom narodu.«⁹

Mjesna organizacija SUBNOR-a Bribira postavila je dana 30. travnja 1970. spomen-ploču u selu Ugrini pokraj ceste, gdje je ubijen Ivan Deranja Cigo na sjećanje na prvu žrtvu fašističkog terora, koji je vladao u ovom kraju od 1941. do 1945. u kojem razdoblju je u Bribiru — gradu borcu i gradu mučniku — palo brezbroj žrtava, a na stotine i stotine ljudi, omladine i žena odvedeno u internaciju. Tako je bilo u cijelom vinodolskom kraju, u Bribiru, naravno, najviše.

PRVI ZATVORENICI IZ USTANIČKOG BRIBIRA

Vinodolski kraj poznat je po djelovanju naprednih snaga pa je znatan broj njegovih građana u Kraljevini Jugoslaviji bilo evidentirano kod tadašnjih sreskih načelnika, koji su osobno vodili tu evidenciju. U vinodolskom kraju, tj. na području tadašnjih kotareva Novoga i Crikvenice, nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, ti su podaci postali dostupni i novoj ustaškoj vlasti i talijanskim okupatorskim vlastima, jer su oni preuzeli cjelokupnu arhivu prijašnjih načelstva. Sreska načelstva promijenila su nazive u kotarske oblasti, a službenici su ostali i dalje na radu u tim ustanovama. Da ostanu na radu i da budu lojalni prema novoj vlasti NDH, pozivajući ih na poslušnost, imao je dosta i utjecaja poziv dra Vladimira Mačeka, »vođe HSS-a, koji je uputio svim pristašama Hrvatske seljačke stranke. I ne samo to. Prema »Zakonu o prisegi državi Hrvatskoj« trebali su svi oni koji su zaposleni u državnoj službi, u službi samouprave i svih ustanova javnog poretka, položiti, u roku od tri dana po proglašenju (11. travnja 1941. — objavljen), prisegu vjernosti poglavniku NDH, jer bi u protivnom ostali bez posla.

Tako su i dalje kotarske oblasti nastavile prikupljati podatke o komunističkoj aktivnosti putem ustaških logornika i ustaškog povjerenika na području Vinodola, pri čemu su im služili njihovi malobrojni »pouzdanici«.

Na osnovi tih podataka, krajem svibnja 1941, oružnici NDH iz Oružničke postaje Novi, vrše u Bribiru prve pretrese stanova Tome Strizića, Stjepana-Stipe Brozičevića i Josipa Ivoševića, tražeći oružje i komunističku literaturu, no pritom ne nalaze ništa. Istodobno počinju se proganjati i poznati »jugo-

nacionalisti«, koji su svojevremeno radili u Novom Vinodolskom, kao prosvjetni radnici, i to: Stanislav Harapin, dugogodišnji upravitelj osnovne škole i Dragutin Deprato, upravitelj građanske škole, koji su se isticali u radu Jugosokola, te Josip Žigante, koji je kao učitelj radio u Ledenicama. Prof. Aleksandar Zoričić, ustaški povjerenik u Novom Vinodolskom piše 1. kolovoza 1941. kao »stožerni pobočnik« senjskog stožera Glavnom ustaškom stanu u Zagrebu, da su spomenuti »narodni zlikovci« i da bi ih već jednom trebalo privesti zasluženoj kazni. Stanislav Harapin je stradao-umro od maltretiranja u ustaškim zatvorima, a što se tiče Dragutina Deprata, on je nekoliko puta bio »premještan i maltretiran od ustaša«. Postao je kasnije i simpatizer NOP-a i na kraju bio upućen na rad u Istru.¹⁰ Za Žigantea se nije uspjelo saznati, što je s njim bilo kasnije.

Ustaške vlasti nisu bile zadovoljne time što nisu našli nikakvog kompromitirajućeg komunističkog materijala u stanovima Tome Strizića, Stjepana-Stipe Brozičevića i Josipa Ivoševića.

Josip Ivošević prisjeća se tih dana:

»Nisu našli ništa, no da su došli samo dva dana prije bili bi našli svakojakog partijskog materijala, kojeg sam imao na čitanju. Od mene ih je preuzeo također na čitanje Mladen Plovanić, tada napredni omladinac Bribira.

S obzirom na činjenicu da sam imao u to vrijeme nekih neprilika, napustio sam tih dana Bribir i otišao u Zagreb. Naime, imao sam prodavaonicu sitničarije. Jednog dana došao mi je u prodavaonicu jedan vojnik crnokošuljaš. Kupio je neku sitnicu (držač čarapa). Umjesto da mi za to dade 4 lire, koliko sam ja tražio, on je sam odredio cijenu i dao mi je 2 lire. Rekao sam mu da to nije dosta i vratio mu njegov novac, no robu nisam tražio natrag od njega. Kako sam novac (kovani) pustio na stol, novac je pao na pod i otkotrljao se prodavaonicom. Crnokošuljaš se nato razljutio, pa je na mene podigao nož vičući na talijanskom jeziku: 'Kako možeš bacati glavu mojeg kralja pod noge?' (na metalnom novcu bio je lik talijanskog kralja Vittoria Emanuela). Budući da je bila prisutna tom zgodom moja majka, vrisnula je pa je taj vojnik spustio nož i rekao mi da ću ga zapamtiti. Taj je vojnik pripadao 137. legiji crnih košulja, koji su bili stacionirani u neposrednoj blizini prodavaonice. Vratio sam se nakon mjesec dana kada mi je majka pisala da je ta jedinica napustila Bribir.«¹¹

Stjepan-Stipa Brozičević bio je načelnik općine Bribir. On na toj dužnosti nakon kapitulacije stare Jugoslavije ostaje po direktivi sekretara partijske organizacije Tome Strizića, koji se nije složio s time da se Brozičević zahvali na dužnosti načelnika.

»O tome je s njime, po direktivi Tome Strizića, sekretara partijske organizacije Bribira, oko 1. svibnja razgovarao Andrija Tus. Nakon dužeg odupiranja, Brozičević je prihvatio stav bribirske partijske organizacije i ostao na dužnosti načelnika sve do početka kolovoza 1941. kada je bio uhapšen.«¹²

Naime nekoliko dana iza odlaska u prvi partizanski logor-bazu u Hrvatskom primorju na Viševici, Tome Strizića i drugova, dana 4. kolovoza 1941.

godine obavlja se i prvo hapšenje aktivista NOP-a. Među uhapšenima nalazili su se: Stjepan Brožićević, načelnik općine Bribir, Josip Krajačić Beli, Ivan Skočilić, Jakov Mance, Zvonko Juretić, Josip Stipeč Hrvat i Ivan Čor, svi iz Bribira. Možda je hapšenju Brožićevića pridonijelo i saopćenje od 30. travnja Komande V korpusa kojim izvještava riječkog prefekta, da je uočen »pasivan otpor« načelnika Bribira u susretima s talijanskim vojnim jedinicama i da mu se pripisuju komunističke sklonosti.¹³

To su bili i prvi zatvorenici iz Bribira za vrijeme okupacije, koji su bili osumnjičeni radi komunističke propagande, a ujedno i prvi na području kotara Novi.

O prvom većem hapšenju u Bribiru, Nikola Dominez, tada kotarski predstojnik Kotarske oblasti u Novom, u svojim sjećanjima, između ostalog, iznosi:

»Negdje prvih dana lipnja mjeseca 1941. godine došao je u Novi Vinodolski ustaški logornik Franjo Španjol. Ja sam sa njime došao u sukob, jer je on htio meni naređivati, kao općinski logornik, čemu sam se ja odupro, jer je on u stvari uz logorničke poslove obavljao i bilježničke poslove, kao bilježnik Općine Novi, koje je preuzeo od Rudolfa Leskovara. Kako ja nisam imao nikakve političke vlasti, jer su to vršili ustaše preko povjerenika Aleksandra Zoričića, ja sam smatrao, da je on meni podređeni i da ima slušati moja naređenja u općinskim poslovima, jer se mene politika nije ticala... Kad sam čuo za to hapšenje, ja sam telefonski pozvao velikog župana u Senju prof. Mirka Šušića (16. srpnja 1941. počela djelovati 'Velika župa Vinodol i Podgorje' sa sjedištem u Senju) i protestirao sam protiv toga hapšenja, jer se uhapsilo Stjepana Brožićevića, koji je tada vršio dužnost općinskog načelnika u Bribiru i koji je bio propisno izabran za vršenje te dužnosti po tadašnjim propisima, a na listi HSS-a. U vezi razgovora s velikim županom naređeno mi je da ja vodim istragu protiv uhapšenih Stjepana Brožićevića i drugova. Ja sam doista proveo istragu, ispitivao sve uhapšene i kako protiv istih nije bilo nikakvih dokaza, da su isti nepoćudni novom režimu, tim više što su bili svi članovi HSS-a, to sam nakon završenog ispitivanja poslao spis u Zagreb Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH, koje je donijelo rješenje, da se isti smjesta puste iz zatvora. Za vrijeme istražnog zatvora dvojica ili trojica su pobjegla, a ostali su pušteni naknadno.«¹⁴

Josip Krajačić Beli uspio je pobjeći samoinicijativno i bez ičije pomoći iz zatvora u Novome krajem prve polovice kolovoza 1941. Točnog dana se ne sjeća, dok su Stjepan Brožićević i Ivan Skočilić pobjegli 15 do 20 dana poslije, te stigli pojedinačno u partizanski logor-bazu na Viševici.¹⁵

Sa zatvorom se uspostavila veza putem Antona Potočnjaka Kukića. U početku neorganizirano

»njegov osjećaj da pomogne ljudima, koji su pali u nevolju, kao i smještaj njegove brijačnice (čiji je jedan prozorčić imao pogled u zatvorsko dvorište — primjedba D. J.) učinili su ga suradnikom komunista i pomagačem NOP-a... u koji ga je uključio sekretar novljanske partijske organizacije Ivan Radetić Ferdo.¹⁶ Kada je pak postao i zatvorski brijač rad mu je bio olakšan i svrsishodniji, a organizacija ga povezuje krajem rujna 1941. s partizanskom kurirkom Marom Ivošević iz Bribira, koja je

također održavala vezu sa zatvorom, tj. zatvorenicima. Ta hrabra žena nastojala je na bilo koji način prenijeti njima hranu ili vijesti, koje bi im poslužile u istrazi i slično. Ona je to obavljala putem veze sa zatvorenicima koju je održavao Potočnjak, ili putem njezinih osobnih veza, koje je održavala s pojedinim stražarima, talijanskim vojnicima, od kojih su neki bili antifašisti iz Istre.«¹⁷

Putem spomenute veze, Potočnjaka, omogućen je bijeg iz zatvora Stjepanu Brozičeviću i Ivanu Skočiliću. Inicijativu za taj bijeg dao je Brozičević osobno Antonu Potočnjaku Kukiću. Naime, kada je »uvidio Stjepan Brozičević, da će istraga kobno svršiti po njega, zamolio je Potočnjaka, da mu omogući bijeg...«,¹⁸ jer su u ono vrijeme već kružile glasine da ustaše i Velika župa Vinodol i Podgorje u Senju traže za Brozičevića i drugove smrtnu kaznu, ali da ih jedino u obranu uzimlje kotarska oblast u Novome.

Ustaško ministarstvo unutrašnjih poslova smijenilo je Nikolu Domineza s dužnosti kotarskog predstojnika u Novome smatrajući ga krivim za bijeg iz zatvora Brozičevića, Krajačića i Skočilića a umjesto njega za kotarskog predstojnika postavlja se Ivo Rušnjak (poznat poslije kao simpatizer NOP-a — primjedba D. J.).

Za vrijeme vođenja tog postupka u Novome ustaške vlasti u Crikvenici zatražile su hapšenje dra Mate Dvorničića, odvjetnika u Crikvenici, poznatog čakavskog pisca, te je on uhapšen u Vrbniku i dopremljen u Crikvenicu zbog sumnje da opskrbljuje »odmetnike« novcem.

TALIJANI NE ŽELE PREDATI ZAROBLJENE ŽANDARE USTAŠAMA

Odmah po dolasku Talijana, oni su žandare žandarmerijske stanice u Novom zarobili. To je bilo 24. travnja 1941. Aleksandar Zoričić, ustaški povjerenik tražio je od kapetana karabinjera D'Ora, da mu preda žandare pravoslavce — Srbe. Rudolf Leskovar, općinski bilježnik, budući da je odlično govorio talijanski, bio je tumač prilikom vođenja tih razgovora, pa je skrenuo pažnju kapetanu D'Oru, »da ih neka ne preda profesor Zoričiću, jer će ih ovako sigurno negdje kod Senja dati ubiti, jer su to ipak vojnici pa neka ih drži kao ratne zarobljenike«. Kapetan D'Oro ga je poslušao i nije htio predati te žandare, a među njima je bio i Nikola Vujnović, tada žandarmerijski narednik u Novom Vinodolskom.¹⁹

USTAŠKI LOGORNIK, FRANJO ŠPANJOL, PRIJETI ODBORNICIMA HSS-a ZA KOTAR NOVI

Početak srpnja 1941. godine ustaški logornik Franjo Španjol u Novom Vinodolskom pozvao je sve odbornike ogranka HSS-a s područja Kotara Novi na sastanak, iako su oni bili već duže vremena pasivni. Španjol ih je pozvao na suradnju napomenuvši im neophodnost njihove suradnje s ustaškom vlašću i činjenicu da oni kao predstavnici HSS-a predstavljaju narod.

Nakon toga pokazao im je rukom sliku na zidu rekavši im da je njihov vrhovni poglavar dr Ante Pavelić, poglavnik NDH.²⁰

Govorio im je o uspjesima Sila osovine, naglasivši kako je NDH, čega se sjeća Josip Ivošević iz Bribira, »snažna država i gospodar na moru, kopnu i zraku, te da nema sile, koja će je spriječiti u daljnjem razvoju, kada ima tako jake saveznike kao što su njemački Reich, Italija i Japan«.²¹

Nakon te uvodne riječi pozvao je sve prisutne da polože ustašku zakletvu. Nakon što su položili zakletvu upozorio ih je prijetjećim riječima da će biti pozvani na odgovornost ako je prekrše. Pozvao ih je da potpišu već pripremljeni iskaz o pristupanju ustaškom pokretu organizacije HSS-a Kotara Novi. To su učinili iz straha i iz oportunizma. No, unatoč tome politički odnosi u kotaru nisu se ni u čemu promijenili.

Njegovu izlaganju nitko se nije protivio, a niti je bilo kakve diskusije, jer je »Španjol bio u uniformi ustaškog logornika s revolverom i velikim nožem zabodenim u stol«. Istovremeno pred zgradom nalazili su se oružnici, dok je, naravno, Novi kao talijanski garnizon bio pun vojnika.²²

ZAPOVJEDNIŠTVO USTAŠKE VOJNICE U CRIKVENICI DONOSI ODREDBU PROTIV ŽIDOVA

U ljetnim mjesecima 1941. godine na području Kotara Crikvenice i Kotara Novi nastanio se veći broj židovskih obitelji, koje su ustaše progonili. Mnogi od njih ostali su i bez sredstava za život budući su im Začonskom odredbom o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća, bez naknade, oduzimali imetak u korist NDH. Odluka »Državnog ravnateljstva za ponovu« u Zagrebu postala je pravomoćna i nije bilo mjesta tužbi na redovni, ni na upravni sud.²³

U Crikvenicu je stigla 26. svibnja 1941. godine ustaška vojnica — ustaška jedinica pod zapovjedništvom satnika Zlatka Bednjaneca, koji je ujedno bio i zapovjednik mjesta. Jedan njezin dio trebao je biti smješten i u Novom Vinodolskom, no kako nisu mogli naći pogodan smještaj, a ponuđeno nisu prihvatili, to su samo povremeno dolazili na područje Kotara Novi iz Crikvenice. Zapovjednik ustaške vojnice u Crikvenici 11. srpnja 1941. godine izdaje naredbu o načinu života Židova — nastanjenih u Crikvenici. Njih je tada u Crikvenici bilo oko pedesetak; nešto manje ih je bilo u Novom Vinodolskom. Ta odredba je donesena na osnovi »poglavnikove« zapovijedi.

Prema toj odredbi: »svi Židovi mjesta Crikvenice i daljnje okolice moraju na prsima nositi žutu vrpцу sa slovom 'Ž', ne smiju posjećivati javne lokale, teniska igrališta, kupališta, javne trgovce, zabavišta, kupovati mogu samo kod trgovca Židova, ne smiju razgovarati »s vojnicima Hrvatske države« ni s talijanskim, ne smiju izlaziti poslije 21 sata i ne smiju kupovati živežne namarnice na tržnici prije 10 sati. Za prekršaje određena je kazna — strijeljanje. Građanstvo se prema toj odredbi poziva »da apsolutno ne dolazi u dodir sa Židovima... kao i sa svim Srbima, jer će svaki koji se pronađe biti najstrožije kažnjen«.²⁴

Iako su ti Židovi bili trn u oku ustaških vlasti, narod Vinodola, u kojem god mjestu su oni živjeli i bez obzira na to što su bili tako sramno etiketirani, odnosio se prema njima prijateljski i humano. Nije poznat niti jedan izgređ koji bi na bilo koji način povrijedio ljudsko dostojanstvo tih ljudi. Ta odredba prestala je vrijediti s važnošću »Sporazuma« od 7. rujna 1941, odnosno do 5. rujna 1941. u 24 sata, do kojeg roka je trebalo ustašku vojnici »raspremiti«.

PRAĆENJE AKTIVNOSTI KOMUNISTA

Talijanske okupatorske i ustaške vlasti budno su pratile aktivnost pojedinih komunista, koji su aktivno pripremali dizanje ustanka. Da bi takav rad onemogućili hapsili su najistaknutije drugove na teritoriju cijelog tadaš-

njeg Kotara Novi. Pred konac srpnja 1942. godine žandari, tj. oružnici noću pokušavaju hapšenje Tome Strizića, koji uspijeva pobjeći i već 30. srpnja 1941. Toma Strizić se našao u predjelu Viševica s Blažom Kalafatićem (za kojeg je također dat nalog ustaških vlasti u Novom za hapšenje — primjedba D. J.) i Andrijom Tusom, tada obojica članovi KPJ, uži Tominj suradnici u Bribiru i poznati prvoborci.²⁵ To nije uspjelo zbog toga što su hapšenje ustaške vlasti zamislile provesti periodično, a ne odjednom. Tako je hapšenje Tome Strizića i Blaža Kalafatića iz Bribira bio ozbiljan signal za opasnost Milanu Mataiji i Peri Komadini iz Ledenica, ali i ostalim komunstim. Čim je Strizić došao na šumsko područje on poručuje Milanu Mataiji po Vladi Stilinu da se čuva hapšenja i da dođe na dogovor. Milan Mataija stoga postaje posebno oprezan, kako ne bi bio uhapšen.

Poslije neuspjelog hapšenja Tome Strizića i Blaža Kalafatića, 31. srpnja 1941, ustaški logornik Franjo Španjol iz Novoga daje nalog oružnicima u Ledenicama za hapšenje Milana Mataije. Žandarmerijski narednik Ivan Zoretić iz Ledenica, s jednim vodom talijanskih vojnika i oružnika NDH, krenuo je da uhapsu Milana Matiju, koji je u zadnji trenutak uspio pobjeći. »Oružnici su izvršili premetačinu kuće, a on je međutim istog dana rano ujutro krenuo na Viševicu.«²⁶ Također, odmah poslije toga, početkom kolovoza 1941. godine uslijedio je pokušaj hapšenja Petra Komadine u Ledenicama koji također nije uspio.

Talijani su poslije tih neuspjelih pokušaja vidjeli, da su baš ti drugovi, koje nisu uspjeli uhapsiti i koji su otišli u šumu, ljudi koji rade na dizanju ustanka.

Nakon ovih, kako smo naprijed opisali, neuspjelih hapšenja, Talijani su pristupili teroriziranju, najprije obitelji prvoboraca, pa onda ostalih, koji su s njima na razne načine bili u vezi.

PRVI NA UDARU »PROGLASA« OD 7. RUJNA 1941.

Talijanska okupatorska vlast nastoji onemogućiti svaku antitalijansku djelatnost, bez obzira na to u kojem se ona obliku manifestira. Sve to čine s obzirom na odredbe »Proglasa« koji je 7. rujna 1941. godine u tu svrhu objavljen posebnim velikim štampanim plakatima na cijelom području Kotara Crikvenice i Kotara Novi, od koga dana ponovo djeluje talijanska okupaciona vlast.

Talijani su od 7. rujna 1941. godine potpuno izmijenili svoju taktiku. Na ustašku vlast se gotovo i ne osvrću. Pooštravaju mjere kretanja. Zabranjuju odlazak na rad u šumska područja i kretanje bez propusnice čak i na poljske radove žiteljima, koji se bave poljoprivredom, a polja su izvan mjesnog — gradskog područja. Posebni su problem imali i tzv. dvovlasnici,²⁷ koji su živjeli na području Selaca, Sv. Jelene (Dramlja) pa do Sv. Jakova Šiljevice (Jadranova), a koji su imali svoje posjede na otoku Krku, pa zbog toga u toj 1941. godini nisu mogli ubrati ni svoje vlastite proizvode. Naime, njih se tretiralo kao građane različitih država. Žitelji s otoka Krka bili su državljani Kraljevine Italije, a oni pak s područja Kotara Crikvenice, a koji su ujedno imali i svoje posjede na otoku Krku i bavili se poljoprivredom, bili su državljani NDH. S obzirom na mjere kontroliranog kretanja iz mjesta u mjesto moralo se također imati posebnu propusnicu. Iako su za izdavanje propusnica sve pripreme vršili općinski i kotarski organi tzv. NDH, tj. kotarske

oblasti Crikvenica i Novi, na prijedlog općinskih poglavarstava, propusnica nije važila, ako nije bila potvrđena, tj. ovjerena u talijanskim vojnim vlastima. Kretanje bez propusnica strogo su kažnjavale talijanske vojne vlasti čak i do tri mjeseca zatvora ili odvođenjem u internaciju.

Talijanski okupator počeo je primjenjivati sve veći teror nad mirnim stanovništvom koji je u toku rujna 1941. godine bio drastičan. Budući da su akcije narodnih boraca bile učestalije, teror se sve više pojačavao. Talijani su bili svjesni činjenice da se u njihovoj neposrednoj blizini nalaze i djeluju najbolji sinovi vinodolskog kraja koji su se odazvali pozivu Centralnog komiteta KPJ i druga Tita za ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika, za bolji život i uopće za oslobođenje svoje zemlje.

Iako su raspisane potjernice za istaknutim komunistima, odnosno pripadnicima partizanskih jedinica koji su talijanskim okupatorskim vlastima bili poznati, represivne mjere iz »Proglasa« okupatora, bez obzira na sve, pa i na najžešće prijetnje, nisu se na njih mogli primjenjivati jer su komunisti u partizanskim jedinicama bili izvan njihova domašaja. Budući da su i o organizacijama NOP-a znali vrlo malo tih dana to ni protiv njih nisu represalije mogli ostvariti. Što se tiče ostalog građanstva, nastojali su svakako da što više usmjere kontrolu kretanja iz mjesta u mjesto kako bi to utjecalo na to da svi nastoje imati odgovarajuće propusnice, razumije se, one osobe koje nisu kod njih evidentirane kao članovi kućanstava partizanskih boraca. Posebne patrole kretale su noću po mjestu radi kontrole pridržavanja građanstva određenog redarstvenog sata.

U striktnoj provedbi »Proglasa« oni su hapsili i za najmanje prijestupe i ustaške funkcionare, svoje »saveznike«, ne bi li ih tako onemogućili u antitalijanskom djelovanju i ujedno pokazali narodu kako su oni njegovi zaštitnici od ustaša.

Tako su već 8. rujna 1941. godine uhapsili Jenka Tončića, općinskog blagajnika,²⁸ odnosno bilježnika²⁹ općine Grižane-Belgrad, radi prekoračenja redarstvenog sata pa je čak bio upućen u Trst, gdje se nalazio na izdržavanju kazne u trajanju od tri mjeseca (od 8. rujna do 9. prosinca 1941) pa u tom nije uspjela ni intervencija viših ustaških vlasti — Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju.³⁰

Odmah nakon nekoliko dana iza objave »Proglasa« imali su namjeru uhapsiti i ustaške funkcionare u Crikvenici Vladu Vukelića, zvanog »Kapo« i Ivana Cara, pekara, ustaškog tabornika, navodno radi prototalijanske dje-latnosti. Međutim ti ustaše su nekoliko dana prije hapšenja napustili Crikvenicu i sklonili se u Zagreb. Talijanski vojni sud u Crikvenici 13. listopada 1941. godine u odsutnosti je osudio na smrt ustaškog tabornika Ivana Cara zbog posjedovanja oružja, što su Talijani tih dana i objavili u Crikvenici.

Ustaškog logornika Franju Španjola (rođenog 1905. godine) općinskog bilježnika u Novome talijanska okupatorska vojska uhapsila je prvi put 1. listopada 1941. godine, jer nije htio odmah vratiti dobivenu propusnicu,³¹ kako to stoji u razlozima o »uhićenju«, no pušten je 19. listopada 1941. s time da još zdušnije nastavlja rad zajedno s talijanskim okupatorima, kako im sam piše kao »ustaški logornik i državni dužnostnik oko otkrivanja i kretanja četničko komunističkih bandi«,³² i tada postaje za njih jedan od glavnih informatora.

PRISLI FAŠISTI NA JEŠKU, ZAGRIZLI UDICU

Za NOP u Selcima- između ostalih, radi i obitelj Jurja Pobora. Njegovo sjestri 50-godišnjoj Elizabeti Povor smetalo je što su se talijanski fašisti bahato ponašali po Selcima i haračili po njihovim imanjima. Neprestano je govorila: »Nećete vi fašisti jist naš trud i muku. Neću se ja za vas mučiti. Nećete jist moje smokve. Nećete vi mene i naš narod krasti. Smislić ću ja ništo da vam sve to preside!« I tako Beta, kako su je mještani zvali, izmisli osvetu. U još nezrele smokve umetne sitne udice. Smokve su lijepo napredovale i dobro su rodile. Jednog dana, u rujnu 1941. godine, zaželi veća grupa talijanskih vojnika pojesti nešto smokava, pa odluče da odu na imanje tete Bete u predjelu Slana. Smokve su bile zrele, pa su ih onako svježe talijanski fašisti lakomo gutali, kako reče teta Beta, »kao gladni vuci«. Kako su kimali sa stabla, pohlepno su jeli i tako sa smokvama pojeli i udice tete Bete. Pronio se glas Selcima: »Pršli fašisti na ješku i zagrizli udicu«.

Nakon nekog vremena osjetili su fašisti bolove u trbuhu, a poslije nekoliko sati otpremljeni su u ambulantu, zatim i u vojnu bolnicu, gdje ih je pet umrlo. To se brzo pročulo, iako je talijanska komanda držala to u tajnosti.

Elizabeta Povor je uhapšena. Suci istražitelji utvrdili su vještačenjem da su vojnici pojeli smokve s udicama i daje to bio i uzrok smrti. Utvrđeno je i to da su smokve bile s imanja Elizabete Povor. Optužena je, no pred talijanskim vojnim sudom u Rijeci ona se junački držala. Nije htjela priznati djelo, iako je to bila u Selcima »javna tajna«. Vojni sud osudio ju je na 20 godina tamnice. Kapitulacijom Italije dolazi u svoje rodno Selce, gdje i dalje radi za NOP i na prenošenju stvari za partizane u šumu, boreći se tako, prema svojim mogućnostima, protiv novog — njemačkog okupatora i njegovih pomagača. Teški uvjeti u zatvoru djelovali su na njezino zdravstveno stanje tako da je ta hrabra žena, nekoliko godina nakon oslobođenja umrla. No, njeno hrabro djelo ostalo je u sjećanju Selčana i sada, iako u predjelu Slana u Selcima sve manje rastu smokve već se grade hoteli i kuće, često se spominje teta Beta i njena samoinicijativna akcija i mržnja prema okupatoru, koji je pljačkao njenu i imovinu njenih sugrađana.

Davorin Ježić: Partizanke hrabre žene, Novi list Rijeka »Osveta Selčanke« Novi list Rijeka 10. III 1973. po sjećanju Vjekoslava-Vjeke Lončarića.

HAPŠENJA ČLANOVA OBITELJI PARTIZANSKIH BORACA 19. RUJNA 1941.

Dada 19. rujna 1941. godine nahrupila je grupa talijanskih karabinjera u obiteljsku kuću Petra Komadine, prvoborca i jednog od organizatora ustanka u ledeničkom kraju. On je već bio otišao u partizanski logor-bazu na Viševici, izbjegavši hapšenju Talijana. Izvršili su pretres stana, no kompromitirajućeg materijala nisu našli. Istovremeno su odveli u zatvor u Novi Vindolski njegovog oca Stjepana Komadinu.

Grupa talijanskih vojnika s oružnicima, predvođenim narednikom iz Ledenica, Ivanom Zaretićem, krenula za Mošune, gdje je radio Petrov brat, Stjepan Komadina mlađi, zvani Stevo, kao pilanski radnik. Opkolili su pilanu i zatim uhapsili Stevu Komadinu, člana KPJ (no tada to Talijani nisu znali) s riječima »Komadina silazi (budući da je bio u potkrovlju gospodarske zgrade) uhapšen si, gdje ti je pištolj?« Zatim su ga odveli u Novi gdje je u zatvoru našao svog oca Stjepana Komadinu.

Budući da su 19. rujna 1941. saznali da je i Karlo Komadina (Petrov brat) otišao tog dana u Drežnicu na pazar, ne bi li svoje proizvode, a ponajviše smokve, zamijenio za krumpir, grah i ostale poljoprivredne proizvode, talijanski vojnici su postavili zasjedu kako bi ga ulovili prilikom povratka iz Drežnice. To im je i uspjelo, pa se tako i treći član porodice Komadina, Karlo Komadina, našao u zatvoru (20. rujna 1941).

Mariju Komadina, suprugu Stjepana Komadine st., ostavili su kod kuće, ali su je 28. listopada 1941. godine uhapsili i pritvorili u Novom, sa ciljem da nešto više saznaju o Petru, a posebno o njegovu kretanju i djelovanju među narodom, odnosno, kako su im svima rekli na preslušavanjima, da ih terete »da šuruju s komunistima« zbog čega je i porodica Stjepana Komadine bila i zatvorena.

Dana 28. rujna 1941. godine uhapšen je u Ledenicama Josip Mataija zvani »Komadina« s obzirom na to da su mu sinovi otišli u partizane. Iz Ledenica je zatim uhapšen, 24. listopada 1941, Josip Komadina Bariša, navodno da je prigodom premetačine nađen u kući eksploziv. Josip Komadina trebao je doći sutradan, dan prije hapšenja, u Mataija Dragu, odakle bi krenuo na Viševicu. Sjeća se tih dana Grga Mataija Koze iz Zalipnika, sada u Novom. On je po dobivenom zadatku od Milana Mataije, Ladislava Vivode i Pere Komadine trebao ići do Bariše (nadimak za obitelj Josipa Komadine) i reći mu da odmah ide u partizane i da ga čekaju drugovi u Mataija Dragi. Da ne bi išao izravno Bariši, jer ga može tko pratiti, on je otišao do Tonke Čulnović. Ona je prenijela poruku, te je dobila odgovor: »Javi da dolazim sutradan, jer ipak se danas moram spremići«. Sutradan je bilo kasno. Komadina je bio uhapšen.³³

Dana 28. rujna 1941. godine komandant talijanskog 74. pješadijskog puka, čije je sjedište bilo u Novom Vinodolskom, pukovnik Michele Russo, izdaje naređenje za hapšenje obitelji Stjepana Brožičevića, te Josipa Krajačića Belog, kao i poznatih organizatora ustanka u vinodolskom kraju, a i šire, drugove Tomu Strizića i Blaža Kalafatića, svi iz Bribira i Milana Mataiju, iz Ledenica.

Istog dana, u ranim jutarnjim satima, po nalogu spomenutog talijanskog komandanta, grupe talijanskih vojnika opkolile su kuće spomenutih obitelji u Bribiru, kako bi onemogućili izlazak članova obitelji iz svojih kuća, i tako uspješno izvršili nalog za hapšenje.

S obzirom na to da je supruga Stjepana Brožičevića već bila među partizanima bibrske partizanske čete, Russovo naređenje nije imalo važnosti, pa talijanski karabinjeri hapse Brožičevićevu sestru Luciju Ugrin i odvođuju u komandu garnizona u Bribiru. Nakon toga karabinjeri su krenuli kući obitelji Josipa Krajačića Belog. Naišli su baš kada je njegova majka pomagala pri teljenju krave u štali. Morala je hitno napustiti taj posao, iako nerado, jer je o tome ovisio život krave-hraniteljice. Grubo su je digli od tog posla i upozorili da je uhapšena ona i njezina obitelj i da dobiveni nalog moraju hitno provesti i nju s djecom odvesti u Komandu talijanskog garnizona u Bribiru. Budući da je bila iznenađena u tom času, kako je iznijela u svojim sjećanjima,³⁴ nije znala da li joj je teže vidjeti djecu da moraju s njom u zatvor ili pustiti kravu da ugiene ako joj ne pomogne osloboditi se teleta, koja je za obitelj i te kako bila važna.

Talijanski karabinjeri su je grubo otrgli od krave i zajedno s kćerkom Anom (rođenom 1923) i sinom Franjom (rođenim 1927) odveli u Komandu

garnizona u Bribiru. Talijani time nisu bili zadovoljni. Trebali su, osim njih, uhapsiti još i njenu kćer Mariju (Micu, rođenu 1924) i svekra joj Josipa Krajačića, djeda njene djece. Za starog svekra izjavila je da je otišao u crkvu, jer da je u crkvu išao na misu s obzirom na to da je »Miholja« svetac kojeg slavi djed, dok za kćerku Mariju, iako je dobro znala da je baš tog dana u šumskom području Maševo, gdje bi se trebala naći s bratom Josipom, rekla je da je negdje u gradu kod prijateljica. Budući da joj nije mogla ostaviti poruku, talijanski su je vojnici čekali u zasjedi i po dolasku kući, uhapsili su je, dok su starca, djeda Josipa Krajačića, sačekali karabinjeri na crkvenim vratima i uhapsili ga baš u trenutku kada je izlazio iz crkve.

Na isti način uhapšena je u samoj kući u selu Kičeri u Bribiru i supruga Tome Strizića, Franka sa svoje troje djece. Dvoje djece: Ivanku i Mišu puštaju da ostanu kod najbližih rođaka, a nju zadržavaju u zatvoru u Novom s tek rođenim sinom Vitom (rođen 3. srpnja 1941). U selu Štale zatim hapse majku Blaža Kalafatića, Margaretu Kalafatić, poznatu u Bribiru kao teta Mare Blaževa, kao i Slavicu Skočilić i njenu 14-godišnju kćer Irenu.

Drugi dan iz talijanskog garnizona u Bribiru bili su odvedeni u vojni zatvor u Novom Vinodolskom: Lucija Ugrin, Franka Krajačić, Josip Krajačić, Marija-Mica Krajačić, Anka Krajačić i Franjo Krajačić, te Margareta Kalafatić i Franka Strizić s djetetom u naručju kao i Slavica Skočilić i njena 14-godišnja kćer Irena.

Milan Mataija je pretpostavljao »da će mu obitelj biti hapšena, pa je po Ladislavu Vivodi poslao poruku supruzi i majci, kako da se drže pred žandarima i Talijanima«. ³⁵ Pretpostavka mu je bila točna, s obzirom na naprijed spomenuti nalog komandanta talijanskog 74. pješadijskog puka, Michela Russoa.

Dada 29. rujna 1941. godine, rano ujutro, talijanski vojnici opkoljavaju selo Mataije. Ponovno pretresaju kuće i hapse suprugu Milana Mataije, Anu Mataija s njihovo šestoro djece: Josipu (Pepicu, rođenu 1930), Ivana (1932), Zlatu (1933), Bosiljku (1935), Željka (1936) i Ilonku (Lenjinku, 1939), kao i Milanovu Majku Pepu (rođenu 1883). Troje najmlađe djece ostavljaju u Ledenicama koje su poslije vezom prebačene na oslobođeni teritorij u Drežnicu, dok »troje starije« djece zajedno s majkom Anom i bakom Pepom sprovode u zatvor u Novi. No ni to tim fašističkim zločincima nije bilo dovoljno. Oni se striktno drže uputa svojih viših komandi. Dana 18. listopada 1941. godine dolaze ponovo u selo Mataije i pale kuću Milana Mataije. To je ujedno prvo paljenje kuća partizanskih boraca vinodolskog kraja, a poslije toga bit će ih još mnogo, jer, prema uputi Komande V korpusa talijanske vojske u Crikvenici, od 20. listopada 1941. godine, gdje su opširno razrađene upute o »Gerili« i o »Borbi protiv bandi«, odnosno »Dopuni« od 23. listopada 1941. godine koju je Komanda II armije uputila Komandi spomenutog V korpusa gdje između ostalog stoji: »...zarobljene ustanike treba smjestiti u streljatište; istovremeno sa streljanjem zarobljenika biće celishodno da im se po mogućnosti zapale kuće; ako ustanici imaju bazu u nekom selu, treba je eliminirati, iseliti stanovništvo i zapaliti selo«, ³⁶ čega su se dosljedno i »savjesno« pridržavali od 1942. godine naročito što se tiče paljenja sela i kad već nisu mogli ustanike, ubijali su, naravno, nevino stanovništvo.

Ana Mataija je zajedno s djecom puštena kući siječnja 1942. godine, a prema podacima Kotarske oblasti u Novom, 4. veljače 1942, ³⁷ pod uvjetom

da se javlja, tj. prijavljuje određenih dana karabinjerima u Ledenicama, dok Pepu Mataija, kao i ostale zadržavaju u novljanskom zatvoru, da bi kasnije bili odvedeni u internaciju. Taj uvjetni otpust kući, Ani Mataiji je saopćen krajem 1941. godine za novu 1942. godinu. Često je govorila svojim drugovima kada se sjećala tih dana, pa i autoru ovih napisa:

»Nisam trebala dugo razmišljati, što ću učiniti ako me uvjetno pušte. Ne znaju oni, da imaju posla s partizankom iako sam se nalazila u njihovim rukama. Znala sam što mi je činiti. Ja da im se javljam, njima palikućama i ubojicama. Što mi je to, ironija s njihove strane. Uvjetno me puštaju kući, da im se javljam od kuće, da bi znali za moje kretanje, a kuću su mi spalili nakon što su nas zatvorili. Znam, da sam ja bila pokus za ostale majke, za Strizičku, Krajačićku i druge, jer bi možda i njih kasnije puštali kući iz zatvora, da sam se ja redovito javljala karabinjerima. No oni mi neće zamjeriti. Ja ću borbom u našoj planini, u našim šumama nastaviti za njihovo i naše oslobođenje, jer ne vjerujem u riječ fašista.«³⁸

Zadanu riječ samoj sebi, kako reče, časno je izvršila, izvršavajući u toku NOB-a sve zadatke, koje je Partija i narod pred nju postavljao.

S Anom Mataija uvjetno je pušten na dopust kući i Stjepan Komadina, otac Pere Komadine s tim da se određene dane javlja talijanskim karabinjerima u Ledenice. Naišao je baš u Ledenice kada je zapazio da mu kuća gori. Znao je da su to učinili Talijani. Bilo je to 4. veljače 1942. godine. No, umjesto da ostane u Ledenicama i da se »prijavljuje« Talijanima, otišao je istog dana na oslobođeni teritorij gornjih planinskih sela Ledenica.³⁹

PRIMJERI NEČOVJEČNOG POSTUPANJA S UHAPŠENICIMA

Zatvori Kotarske oblasti i Kotarskog suda u Novom Vinodolskom, a tako i u Crikvenici postali su od 7. rujna 1941. godine vojni zatvori talijanske okupatorske vojske, a dotad su također korišteni po potrebi. Za sve vrijeme do kapitulacije Italije bili su puni nedužnih građana, rodoljuba, aktivista NOP-a, na kojima su fašisti primjenjivali srednjovjekovne torture da bi od njih iznudili priznanja. Zatvorenike skidaju do gola, polijevaju ih vodom, batinjaju, stavljaju ih na ražanj prijeteci im da će ih ispeći kao janjce, iglom ih se bode na najosjetljivije dijelove tijela, a da se i ne govori da su mlade djevojke tukli pendrecima gdje god bi dohvatili, a poseban fašist, boksač, služio bi se ljudima tako kao da su mu oni boksačke vreće, pa bi tako u svako doba ulazio u zatvore da ide »trenirati« boks. Nije bilo zatvorenika, od onog najmlađeg pa do nastarijeg, bilo to dijete ili starac, da nije osjetio na sebi bilo koji način maltretiranja, a kada ne bi ono što je naprijed opisano dobio bi ono najblaže, ali ponižavajuće, tj. pokoju ćušku. Kada pak ne bi ništa pomoglo, da dođu do željenog cilja: da saznaju bilo što o kretanju partizana prvih dana ustanka u ovom kraju ili radu aktivista NOP-a, tada su zatvorenike kažnjavali glađu i žeđu. Metoda je bila donijeti najbolje zatvorsko jelo, ali samo da ga gladan zatvorenik gleda, ali do izdaje nije dolazilo.

Istaknut ćemo samo neke od zatvorenika koji su prošli te torture, s obzirom na to da je takvih bilo mnogo. No, nisu samo talijanski okupatori bili ti koji su se izživljavali u svireposti. »U sprovođenju represalija od domaćih

izdajica isticao se oružnički narednik u Ledenicama Ivan Zoretić, koji je bio uvijek spreman da na traženje talijanskih okupatora vrši hapšenja i teror nad mirnim stanovništvom Ledenica.«⁴⁰

ANKA VELJAČIĆ ROĐENA KRAJAČIĆ

Talijani su Anku Krajačić (sada udatu Veljačić) uhapsili 28. rujna 1941. kako je naprijed opisano, zajedno s majkom, bratom, sestrom i djedom. U Novom Vinodolskom su je danima vodili u jedan podrum Hotela »San Marino« i tu je držali do oko 3 sata poslijepodne. U podrumu su je fašisti tukli, posebno za tu svrhu izrađenim, pendrekom, policijskom palicom. Stalno su je pitali gdje joj se nalazi brat Josip Krajačić Beli, koji je svojevremeno pobjegao iz ustaškog zatvora u Novome i otišao u partizane. Pitanja su bila uvijek ista: da li je njezin brat učio esperanto, tko ga je učio i s kime je sve učio, te da li imade veze s bratom, tko tu vezu održava, te gdje u šumi boravi. Iako je bila tučena do iznemoglosti, ništa nije progovorila već samo riječi: »Ne znam! Ne znam!...« Jednog dana nepažnjom stražara sasvim slučajno srela se s majkom u zatvoru i rekla joj da ju stalno pitaju za brata Jožu o učenju esperanta. Naime, u organizaciji Narodne čitaonice u Bribiru, a na inicijativu napredno orijentiranih članova, pod rukovodstvom Tome Strizića, osnovan je tečaj učenja esperanta. Iako je Josip Krajačić Beli bio jedan od predavača za vrijeme tečaja, kad je kao đak Trgovačke akademije dolazio kući, majka ju je savjetovala da to ne taji da je u čitaonici održavan tečaj esperanta, jer to nije nikakva tajna, ali neka ne spominje osobe koje su organizirale tečaj, ni koje su polazile tečaj, a što se tiče brata, da reče, da je otišao u nepoznato, možda i u šumu, ali da to ona ne zna i da ne može znati gdje se nalazi. Talijanima nije to bilo dosta, ali ona im više drugo ništa nije rekla, iako su je tukli, iako je znala gdje se nalazi brat i drugovi s obzirom na to da joj je sestra Mica prije hapšenja bila u šumi.⁴¹ Kako je Josip Krajačić Beli bio privržen svojoj obitelji, a posebno mu je bilo žao starog djeda on se »zbog mučenja porodice« predao Talijanima navodno kao da se krio da ne ide u vojsku (23. listopada 1941) tako da je porodica Krajačić puštena, a brat Josip jedini zadržan u zatvoru. Osnovni razlog: »zbog toga da je sumnjiv da je bio u vezi s komunistima«⁴² a kako to nije htio priznati to je 24. siječnja 1942. godine kada mu se pružila prilika pobjegao iz talijanskog zatvora (kao i ranije iz ustaškog), to su majka Franka, brat Frane i sestra Mica (Marija) 10. ožujka odvedeni u internaciju, kao i ostale porodice bribskih partizanskih boraca, dok se Anka nalazila u partizanima.⁴³

MIHOVIL MURETA, ZVANI MIHO MUHAC

Oko 25. kolovoza 1941. godine ustaški logornik u Novom, Franjo Španjol, zatražio je posebnim nalogom da se u Zagrebu uhapsi Srećko Mureta, rodom iz Bribira, ali je u Zagrebu bio zaposlen. Mureta je bio napredan radnik komunistički orijentiran. On je za to pravovremeno saznao, i došavši u Bribir, u rodno selo Dragaljin, priključio se odmah partizanskoj jedinici na Viševici.

Kada to hapšenje ustaškom logorniku nije uspjelo, on je koncem rujna 1941. godine uputio talijanske vojnike, da me se uhapsi zajedno s majkom Maricom. Talijanske vojnike je u kuću predvodio (po službenoj dužnosti, a po nalogu načelnika) općinski stražar u Bribiru Milan Brožičević.

»Nakon izvršene premetačine i pljačke u kući odveli su me i stavili mi na ruke lisice i tako zakovanog lancima predveli me zajedno s majkom u talijanski vojni zatvor u Novome. U zatvoru sam bio zajedno s drugaricom Josipom Mataijom, majkom Milana Mataije, jednim od rukovodioca ustanka u našem kraju. Talijanski vojnici, odvođeci me redovno na saslušanje, tukli su me dok ne bih izgubio svijest, ne bih li im otkrio gdje se nalaze partizani i tko ih u Bribiru pomaže, tj. s kime održavaju vezu. Bio sam toliko oslabio da nisam mogao ni hodati. Talijani su računali da mi nema spasa pa su me pustili kući samo da im ne umrem u zatvoru. Računali su da ću čak i do kuće umrijeti, kako sam izgledao. Čim sam došao kući, a to je bilo 1. studenog 1941, javio sam se drugu Petru Spoji u Dragaljinu, koji je tog dana baš došao iz partizanskog logora-baze na vezu u bibrirska sela i on me otpratio u partizanski logor u Bribirskoj šumi u predjelu Kušca, gdje sam se jedno vrijeme liječio, da bih se mogao oporaviti nakon čega sam uključen u jedinicu.«⁴⁴

JOSIP KOMADINA, ZVANI JOSO GABRIN

U talijanskom zatvoru u Novom zatvoren je 24. listopada 1941. godine Josip Komadina zvani Joso Gabrin, inače radnik-poljodjelac iz Ledenica. Kako mu se otac zvao Gabrijel, to je on od malena poznat pod imenom Joso Gabrin. Evo kako se tih dana sjeća Stjepan Komadina-Stevo:

»Josip Komadina bio je član KPJ u času zatvaranja. Radio je u ilegalnosti s Perom Komadinom i Milanom Mataijom. Bio je uhapšen navodno radi držanja eksploziva, kojeg su mu Talijani našli prigodom pretresa. U grupi talijanskih vojnika koji su bili zaduženi za osiguranje zatvora bio je i neki Sicilijanac Gagliano, kojeg su zatvorenici nazvali »bokser«. Taj Talijan, čija je pasija bila boks, izživljavao se nad zatvorenicima od kojih je trebalo izvući priznanje, pa je u svako doba dolazio, po odobrenju karabinjera, u zatvor i tukao zatvorenike, no, razumije se, one za koje je unaprijed dobio odobrenje.

Najviše je tukao Josipa Komadinu. On je njemu služio kao 'vreća' za trening, a pri svakom udarcu, a svi su to bili jaki i stručno zadani udarci u najosjetljivija mjesta ljudskog tijela, vikao je: 'Dinamito, dinamito', misleći da će njegova žrtva priznati odakle mu eksploziv, s kojim osobama surađuje i gdje partizani borave u šumi, a posebno je tražio da mu kaže gdje su Milan Mataija i Petar Komadina. No to nikad nije dočekao, iako je njegova žrtva, Joso Gabrin, mnogo puta od udaraca bio u besvijesnom stanju, jer, kako mu je kasnije u internaciji u Italiji pričao, da bi radije bio umro od tih strašnih udaraca nego izdao drugove, a da su znali, da je komunist, bilo bi još gore.«⁴⁵

Kao što se dobro držao Josip Komadina Gabrin, dobro se u zatvoru držao i Josip Mataija, zvani Komadina (kojem su sinovi Tonic i Mata bili u partizanima).

»Zatvoren 28. rujna 1941. da održava vezu s komunistima. On je bio u zatvoru posebno poznat po pomoći koju je pružao zatvorenicima.«⁴⁶

SLAVE STIPEČ

»Gotovo istodobno s osnivanje partizanskog logora na Viševici veći broj bibrirskih omladinaca i nekoliko omladinki angažiraju se u pozadinskoj djelatnosti na zadacima NOB-a.«⁴⁷

Jedan od vrlo aktivnih omladinaca bio je i Slavko Stipeč, zvani Slave, rođen 1923. Zbog njegove aktivnosti postao je »sumnjiv« da je potpomagao komuniste i zatvoren je u talijanskom vojnom zatvoru u Novom Vinodolskom 15. studenog 1941. Zajedno s njim bili su i njegovi vršnjaci Ivan Mureta i Ivan Tus,⁴⁸ jedni od najaktivnijih omladinaca iz sela Podskoči, kojih je Vicko Saftić tretirao kao pomagače partizana i kao takve optužio ustaškom logorniku Franji Španjolu, a ovaj talijanskim okupatorskim vlastima, te su bili podvrgnuti strahovitom mučenju da bi priznali svoj rad za NOP, kao i da navedu osobe koje su s njima u vezi.

Nakon svih mučenja i tučnjave, Slave Stipeč pozvan je pred upravu vojnog talijanskog zatvora u Novome, te je dobio list čistog papira i olovku s tim da na njemu ispiše imena svih vodećih partizana za koje on zna da su u šumi i da navede što o njima zna. Danima je arak papira bio kod Slave u zatvoru, ali Slave na njemu nikad nije ispisao ni jedno jedino ime, a ni bilo kakve druge podatke. A Slave je znao za mnoge kao i njegovi prije spomenuti drugovi.

Stjepan Komadina ml., zvani Stevo (brat Petra Komadine, prvoborca), slobodno se kretao po zatvorskom dvorištu budući da je za potrebe uprave zatvora, tj. karabinjere i čuvare zatvora, cijepao drva i vršio pomoćne poslove u dvorišnom prostoru. Za to je dobivao dnevno jednu »panjoku« (pogačica crnog kruha) i to je dijelio sa zatvorenicima. Jednog dana, krajem studenog ili početkom prosinca 1941, čuo je da ga jedan zatvorenik tiho zove: »Stevo! Stevo!« Približio se zatvorskim vratima i kroz prozorčić ugledao čovjekovu glavu. Glava mu je bila sva otečena, crnoplava od udaraca, a oči su mu čudno svjetlucale kao iz dubine, jer je bio sav otečen. Nisam stogao odmah prepoznao zatvorenika. Na upit tko je to zatvoren, reče mi: »Stevo, ja sam Slave Stipeč, vidiš što su od mene učinili. Van su me odveli, u betonsku ćeliju, bacili me na pod, tukli me, gazili me. Mislili su da će me tako propisno stlić (bibrirska riječ za tučnjavu), te da ću im napismeno dati podatke. Što oni tuku više- sve jače i jače, to sam ja na njih sve jasniji (ljući). Niš nisu mogli čuti od mene, pa ni moga glasa. Zašutil sam ko riba, a oni neka tuku i tuku. Natukli su me, ispitivali su me za drugove Tomu Strizića za kojeg su sami rekli da znaju da je vođa i glavni, pa zatim pitali o Blažu Kalafatiću i Andri Tusu.« Stevo će mu nato: »Junak si ti Slave, junak!«⁴⁹

IVAN BLAŽEVIĆ, ZVANI IVO MORO

Ivan Blažević, zvani Ive Moro, brijački radnik, rođen u Starom selu u Krmpotama, inače nastanjen u Karlovcu, poslije kapitulacije Jugoslavije, vratio se kao vojnik u rodni kraj. Tu su se kao članovi KPJ poznavali već od ranije s njim članovi ledeničke partijske organizacije (Milan Mataija, Petar Komadina, Stjepan Komadina ml., zvani Stevo i Luka Butorac). Po dolasku, dobio je zadatak od Milana Mataije, da zajedno s Mirkom Balenom i Lukom Butorcem organizira prikupljanje oružja stare jugoslavenske voj-

ske i da obuhvate simpatizere radničkog pokreta u Krmpotama radi dogovora i analize političkog zbivanja i da organizira sastanke aktivista NOP-a u Krmpotama.⁵⁰ On se tog zadatka zdušno prihvatio i u tome imao vidnog uspjeha.

Dana 29. prosinca 1941. uhapsila ga je talijanska okupatorska vojska nakon što su saznali za održani sastanak seljana u Starom selu. Strahovito je mučen ne bi li otkrio gdje se nalazi sakupljeno oružje, a ponajviše su ga teretili za puškomitraljez. Čim je došao u zatvor stavljali su mu pod nokte igle, vješali ga i tako vješanog tukli, tako da su zatvorenici pričali da je od tih strahovitih muka bio sav izvan sebe. Nije od tada pustio riječi od sebe. Talijanski vojnici, koji nisu bili fašistički nastrojeni i kojima je bilo žao čovjeka, nagovorili su Stevu Komadinu da pokuša s njim razgovarati. Stevo se pred njima, tj. pred vojnicima koji su bili dodijeljeni kao stalna zatvorska straža, ponašao kao da on ne pozna Blaževića. Stevo je stvarno pokušao, no vidio je da Blažević želi s njim razgovarati, da ga je i prepoznao, no nije mogao uopće progovoriti. Naprosto je mumljao. Ponašao se kao čovjek koji je doživio neki strašni šok.

Nakon dan-dva talijanski vojnici su ga takvog, razumije se po uputi karabinjera, koji su vodili istragu protiv Blaževića, svezali i pripremili ga za peći, kao što se peče ovcu. I stvarno, počeli su ga peći. Netko je, naime, od karabinjera došao na tu ideju jer je vidio da je Blažević posebno dlakav čovjek po tijelu. To su gledali čak i neki zatvorenici kroz prozorčić svoje ćelije. Nato su zločinci odmah prestali. Blažević je, kako se toga sjeća Stjepan Komadina, zvani Stevo, nakon toga nekoliko dana smrdio po paljevini, živ, no još mu nisu pružali nikakvu liječničku pomoć. Tri-četiri dana poslije toga u dvorištu su pjevali zatvorski stražari. Blažević je odjednom počeo vikati, jer je smatrao da ga ponovno idu mučiti. Vikao je tako da ga se moralo čuti na daleko izvan dvorišnog prostora. Njegova vika bila je kao vika luđaka, pa su svi sa zebnjom čekali što će se dogoditi. On je stalno vikao: »Ubit će me, ubit će me, ne dajte me!« Nakon toga dana počeli su ga Talijani liječiti. A među zatvorenicima se govorilo da je Blažević izdao i da ga se treba čuvati. Ja nisam vjerovao u to, jer kada je mogao podnijeti palež na svojoj koži i tamo gdje je čovjek najosjetljiviji a nije izdao, neće ni sada, bez obzira što ga liječe. Tako je i bilo. Budući da su mu najavili ponovno paljenje on se dosjetio, kako mi je pričao: »Stevo, budi bez brige. Znam ja tko si ti i čiji si ti. Nisam ja njima rekao ništa. Odveo sam ih, dođe do Krmpota, tamo gdje sam imao nekakvi pokvareni i neispravni mitraljez, što ni našima nije odgovarao, a bio je spremljen u jednoj gromači i rekao sam daje to sve, ali da nisam htio o tom ranije govoriti, jer se radilo o mitraljezu, a ne o običnom oružju. Priznao sam u toj formi i tako zavarao Talijane, koji su se uvjerali da je to oružje stare jugoslavenske vojske. Rekao sam to i drugim našim drugovima u zatvoru«. Kad je osjetio, prigodom šetnje, da ga zatvorenici, nakon našeg razgovora, bolje gledaju, zahvalio mi se na pažnji. Kada sam pričao 1943. godine taj događaj u zatvoru bratu Petru, a on je bio predsjednik Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, brat mi je rekao: »Znam to, Stevo. Bio sam s njim, sjećat će se on tebe dok je živ, jer on bi sam skončao svojim životom da su drugovi u njega posumnjali i samo tebi zahvaljuje da su ga zatvorenici poštivali, no požalio mi se da je težak bolesnik i da mu je žao što ne može pridonijeti više našoj borbi, jer je teški invalid.«⁵¹

MUČENJE I IZNUĐIVANJE PRIZNANJA U PRIHVATNOM ZATVORU U LEDENICAMA

Zandarmerijska stanica, odnosno oružnička postaja, u Ledenicama bila je smještena u novoj kući obitelji Grgurić u Ledenicama, u predjelu zvanom »Na Kapelici«. Kroz taj prihvatni zatvor u podrumskim prostorijama prošlo je najmanje četrdesetak osoba u toku 1941. godine. U njemu su zadržavani ili samo u toku noći ili na dva do tri dana, a najviše do 5 dana, ne računajući one osobe koje su bile upućivane dalje za Novi Vinodolski. To ističemo zato, jer su one osobe koje su upućivane za Novi Vinodolski bile evidentirane, a ovi koji su zadržavani u ledeničkom zatvoru, nisu evidentirani u evidenciji koju je u tu svrhu vodila Kotarska oblast, da bi imala pregled zatvorenika, kako su to od nje tražili viši organi NDH. Iz Ledenica su uhapšeni upućivani u vojne zatvor u Novi Vinodolski i Ogulin. Računa se da je s područja Ledenica, u toku 1941. godine, u zatvorima u Novom Vinodolskom, Ogulinu i Ledenicama bilo ukupno 70 osoba. Neke su osobe bile zatvarane i opet puštane i po dvaput, a i po triput. Tako su Maru Mataiju, rođenu Pađen, zvanu Mare Crna, iz sela Mataije Talijani uhapsili u tri navrata u toku listopada 1941. godine sa ciljem da bi se silom iznudilo od nje priznanje o kretanju sekretara partijske organizacije Milana Mataije. Talijani su znali da je on u šumi, no nisu znali da je on bio partijski sekretar u Ledenicama.

Zatvor u Ledenicama bio je posebno poznat po maltretiranju i iznuđivanju priznanja od zatvorenika. Zatvor je služio talijanskoj posadi u Ledenicama, a i oružničkoj postaji Ledenice.

Slično kao s Marom Crnom bilo je i s Ivanom Frkovićem Grgičinim, Josom Frkovićem Grgičinim te Ivanom Frkovićem Šimajom, Dragonom Frkovićem Lovasom i Nikolom Frkovićem Crvićem, osumnjičenim da nose hranu u šumu Milanu Mataiji, prvoborcu i jednom od organizatora ustanka u tom kraju. Nekoliko puta su, u listopadu 1941, bili uhapšeni i zadržani na jedan dan. Nakon zadnjeg njihova hapšenja, krajem listopada 1941, zadržani su u zatvoru 5 dana. Bili su tako strašno istučeni i izudarani po cijelom tijelu da sami nisu mogli izaći iz zatvora. Bili su toliko izmrcvareni i prebijeni da su dva dana, nakon što su bili oslobođeni, ostali u zatvoru, kako bi se oporavili, kako bi mogli kućama. Iako su stvarno nosili hranu Milanu Mataiji, odnosno izvršavali njegove zadatke za potrebe partizana, junački su podnosili udarce do besvijesti, ali nisu progovorili ni riječi o tom, da pomažu partizane, a kamoli da bi ih odveli do Milana Mataije, do kojeg su Talijani htjeli da po svaku cijenu dođu. Te hrabre mladiće, a i mnoge druge prokazao je oružničkoj postaji, a ova pak prijavila talijanskoj komandi u Ledenicama, Anton Mataija, zvani Vrlja, kojeg je još tih dana 1941. godine stigla zaslužena kazna od narodnog suda zbog izdaje i suradnje s okupatorom. On i njegova obitelj bili su tako rekavši jedina smetnja u gornjim ledeničkim selima, jer je redovito obavještavao o pokretima partizanskih boraca i o aktivnosti simpatizera NOP-a.

Sjeća se tih dana Petar Frković, iz sela Frkovići, pukovnik JNA u mirovini, kako mu je o njihovom oslobađanju iz zatvora pričao otac mu Grga Frković:

»Bilo mi je teško maltretiranje mojih sinova i njihovih prijatelja. Išao sam kod ledeničkog župnika popa Stipe Vučetića da prijateljski porazgovaramo. Na kraju je rekao: 'Poduzet ću sve još tokom današnjeg

dana, da budu oslobođeni, da budu pušteni iz zatvora. Jednom riječju pustit ću ih iako nisu na našoj strani. Trebalo bi ih zapravo ubiti, ali to činim radi tebe kao dobrog čovjeka i prijatelja, a ti se potruđi da ih pošalješ na pravu stranu.' Mislio je da je prava strana ona njegova, no prevario se. Oni su otišli stvarno na pravu stranu, partizansku stranu, kamo i pripadaju.«⁵²

REPRESALIJE SE POVEĆAVAJU PALJENJEM ŠUMSKIH STANOVA — GOSPODARSKIH ZGRADA NA PODRUČJU BRIBIRSKE ŠUME

Dana 18. listopada 1941 godine talijanske trupe iz Breza, Bribira, Grižana i Novog Vinodolskog provele su »akciju čišćenja« (rastrellamento — pročešljavanje) šumsko-planinskog područja sjeverno od Bribira i Ledenica. Naime, talijanski okupator je ovom akcijom imao jedini cilj: uništenje partizanske jedinice koja mu je počela zadavati brige nakon izvršene akcije na cesti Novi Vinodolski — Mošune — Stalak. Istovremeno plan mu je bio uništiti partizanske baze u šumi. Partizansku jedinicu nisu otkrili ali su zato nanijeli veliku materijalnu štetu.«⁵³ Talijanske su trupe iz garnizona Bribira, Crikvenice i Grižana bili u šumsko-planinskom području Bribira i Grižana već ranije no tada nisu nanijeli neke veće štete.

U šumskom području Bribirske šume narod Bribira ima takozvane ljetne stanove, gospodarske zgrade, gdje boravi u toku ljetnih mjeseci radi obradivanja šumskog područja. To čine već stoljećima. Tako je narod boravio u ovom šumskom području u svojim kućicama i 1941. godine, pa su talijanske okupacione snage ocijenile, da će narod pomagati partizane urodom ljetine, koju treba sa šumskih polja pobrati.

U akciju su krenuli u ranim jutarnjim satima. No i seljani Bribira su krenuli toga dana u šumu neki radi kupusa, koga je trebalo skupiti, neki radi krumpira i ostalog što je bilo zasađeno, a nekoji pak da pospreme svoje kućice, šumske stanove, tj. da sve srede da budu tako zatvorene tokom predstojeće zime.

Tako su, između ostalih, toga dana krenuli u ranim jutarnjim satima u šumu Franka Antičić, Štefa Antičić, te Fijolka-Marica Šimac sa svojim svekrom Petrom Šimcem i zalvom joj Betom Šimac, svi iz sela Podgori. Išli su glasno razgovarajući, kao što su to činili uvijek kada su išli u šumu. U šumskom predjelu zvanom Netrnjak sreli su veću grupu talijanskih vojnika, od koje im je pristupio jedan, navodno tumač. Franka Antičić, sjećajući se danas, nakon 40 godina, tog dana govori:

»Odjednom je svaki razgovor prestao. Nastala je grobna tišina. Talijanski oficir s tumačem imali su neke planove šumskog područja u rukama. Tumač nas je pitao kamo idemo, a mi smo odgovorili da idemo raditi na svoja imanja. On nam je na to u dosta strogom tonu rekao da to danas ne možemo, već da moramo ići sada s njegovom grupom vojnika. Rekao je da oni idu po planu u Lukovo, zatim Ravno i preko Maševskog polja i dalje prema Brezama.«

Kako god su išli sretali bi putem druge grupe, koje su došle istim poslom u šumu, kao i oni. Sve su to tjeroali ispred sebe smatrajući narod kao zaštitnicu u slučaju susreta s partizanima za koje su pitali da li ih je netko vidio. Franka Antičić iznosi:

»Shvatili smo odmah što će učiniti ovi zlotvori kada se odvojila od naše grupe, u kojoj je bilo pedesetak vojnika, jedna desetina njih s bakljama baš na području zvanom 'Jamini' da će početi paliti. Tu smo sreli Maricu Kleković, rođenu Čor Franičkovu, Bankovu Franku i Mariju Čor Babić. Iz triju kuća na 'Jamini' istjerali su narod i spomenuta desetina pristupila je paljenju kuća. Morali smo stalno ići pred njima, a oni su palili kuda god su nailazili na 'šumske stanove' naše bribirske šumske kuće. Vidjeli smo da je takvih 'desetina' palikuća bilo više, jer smo se više puta sretali, budući da su se svi vraćali s paljenja na glavni put kojim smo mi prolazili. Tako smo išli s njima do Breza, gdje su zanoćili, dok su nas na okupu držali pod stražom. Kako smo cijelog dana, pod prijetnjom smrti, bili kao prethodnica talijanskim vojnicima, vidjeli smo da su vojnici koji su palili kuće bili posebno hranjeni od ostalih vojnika. Istaći mi je, da su talijanski vojnici posebno pred sobom gonili opljačkanu stoku, koju su zatekli na ispaši, a neki su opet bili zaduženi da nose ono što im je bilo najlakše, a što su u pojedinim kućama opljačkali. Drugog dana stigli smo u ranim jutarnjim satima u Ledenice, gdje smo po dvorištima bili smješteni zajedno sa stokom. Možda nas je tako svih zajedno bilo nešto više od stotine, vjerujem oko 130 žitelja, no kasnije su neki naši govorili, da nas je bilo i više. Mi smo se svi smatrali uhapšenima. Naša grupa je uvijek išla zajedno, a u našoj blizini se nalazio i onaj spomenuti tumač. Kada je bilo doba njihova ručka ili večere, on nam je nudio svakom po komad kruha (panjoke), tvrdeći da smo mi kao jedna familija, jer da smo cijeli dan zajedno. Shvatila sam da je on bio iz Istre i da nas je smatrao svojima, no unatoč tome mi smo ga se bojali. Bili smo puni straha misleći kako su nam palili naše kuće, a kako sutra mogu doći i u naše selo da pale i pljačkaju, jer koliko su bili brojni, a na partizane nisu nailazili, mislili su da su svemoćni, pa su se tako i ponašali. Nama se nije jelo. Nadali smo se da naši partizani neće zapucati na Talijane sve dotle dok smo mi s njima. No nismo ih ni sreli. Iz Ledenica su nas odveli u Bribir. No kako u Bribiru nije bilo nikakve kontrole, jer su nas već u Ledenicama ispitivali koga imademo kod kuće i gdje su naši muški članovi obitelji, tu su oni odvojili samo one na koje su posebno pod stražom pazili u hodu za Bribir. Naša grupa je stvorila zaključak, da je bolje da se izgubimo. Umjesto u općinu, kako je rekao tumač, mi smo krenule kući, tako da u Bribiru nismo bile ni saslušavane. Većinu su nakon saslušanja pustili, a druge, koliko se ja danas sjećam, odveli u zatvor. Mislim da su te zgođe zadržali u zatvoru: Pavicu Muretu, Mariju Saftić, Franju Spoju, Josipa Saftića (starijeg), Anicu Spoju, Luciju Tus kao i Tomu Strizića (starijeg), a možda još tri do četiri, ali s obzirom na godine, više se ne mogu sjetiti.«⁵⁴

Prema »Iskazu stanovnika Općine Bribir kojima su popaljene kuće i smještaj i nestalo blago«,⁵⁵ slijedi da su Talijani zapalili 158 gospodarskih kuća (prema ocjeni druga Andrije Tusa u naprijed spomenutom djelu u predjelu Bribirske šume bilo je više od 200 takvih kuća) zatim su spaljene tri lugarnice na Velikom Lazu, zatim u predjelu Marin Vetar i Kurinu, koje su pripadale Zemljišnim zajednicama, kao i jedna pilanska zgrada na Lukovu. U kućama je izgorjela sva pokretna imovina, a sve što su mogli opljačkati,

kao krumpir, kupus, zatim krave (7) i ovce (38) i jednu svinju povelu su sa sobom. Isto tako, gdje god su nailazili na stogove sijena i ispiljeno ogrjevno drvo, sve su zapalili. Ukupna šteta bila je procijenjena, prema spomenutom »Iskazu«, na tadašnjih (1941) 4,501.000 kuna, no vjeruje se da je materijalna šteta bila nesumnjivo veća.

U izvještaju »Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju« za listopad 1941. od 12. studenog 1941. broj I 232/1941 između ostalog, u vezi s tim događajem, piše:

»Vojničke talijanske vlasti tragajući posebno... za komunistima, kojih većinom ima iz općine Bribir i Ledenice popalile su sve lugarske kuće i ljetne stanove nalazeće se u šumskom predjelu tih općina, kako bi spriječila zadržavanje tih komunista u spomenutim kućama, jer su navodno pronašle u tim kućama razno oružje i municiju i svježe kuhana jaja, a koji bi jelo imale porodice odnosno članovi istih odnositi odbjeglih komunistima po obližnjim šumama...«⁵⁶

Ovi podaci uopće ne stoje. Talijani ne samo da nisu naišli ovom prilikom na partizane, nego nisu našli ni ma bilo kakvo oružje, a ni municiju u tim kućama. Samo se po sebi razumije, da su morali naći u kućama razna pripremljena jela, kada su tamo naišli na bribirske stanovnike, koji su radili na šumskim poljima odnosno oranicama.

Šumsko područje iznad Vinodola, tj. bribirske, grižansko-belgradske šume, pripadalo je Zemljišnim zajednicama Bribira, zatim Grižane-Belgrada i Crikvenice. Stoga su lugari istih zemljišnih zajednica, Ivan Barac, Vicko Barac i Augustin Mavrić, već sutradan, 19. listopada, podnijeli izvještaj o paljenju imovine zemljišnih zajednica Kotarskoj oblasti u Crikvenici.

Augustin Mavrić ističe da se danas ne može detaljno sjetiti što je sadržavao sve njihov izvještaj, jedino zna da je bilo istaknuto da je talijanska vojska spalila lugarske kuće sa cjelokupnim inventarom, a isto tako da su spaljeni šumski stanovi građana koji im inače služe za boravak prigodom obavljanja poljoprivrednih radova od proljeća do jeseni te da je počinjena tim paležom ogromna materijalna šteta.

»Naš izvještaj je bio čisto službene naravi, pa tom prilikom nije bilo riječi o pljački, stoga posebno se ističe Mariju Kleković Frančkovu iz Bribira kako je bila hrabra u podnašanju prijave i na saslušanju kod kotarskog predstojnika jer je nekako istodobno došla kao i mi radi odštetnog zahtjeva, jer u ono vrijeme nije bilo baš lako reći ni pred Kotarskom oblasti NDH u Crikvenici o načinu, kako su Talijani palili i pljačkali i uništavali imovinu nedužnih stanovnika Bribira iako nigdje talijanska vojska nije naišla na partizane, a niti je bilo bilo kakvog otpora, a palila je i pljačkala i uništavala gdje god je naišla u šumskom području na šumske stanove i imovinu nedužnih stanovnika Bribira,⁵⁷ te je detaljno opisala događaje, jer joj je to bilo i osobno poznato.«

NEZADOVOLJSTVO CRIKVENIČKIH RIBARA ODREDBAMA KOMANDANTA 2. TALIJANSKE ARMIJE U SUŠAKU

Ribarenje je crikveničkim ribarima bio jedini izvor prihoda za život. Zato su i ribari Crikvenice ostali nemalo iznenađeni odlukom komandanta

talijanske 2. armije, kojom im je zabranio ribolov od kraja polovice kanala između kopna i otoka Krka u Podvelebitskom kanalu.

U vezi sa sužavanjem ribolovnog prostora zatražili su zaštitu tadašnjeg načelnika općine Crikvenica inž. Nikole Brozine (tada već suradnika NOP-a — primjedba D. J.). U vezi s tim dolazi i do sjednice Općinskog poglavarstva u Crikvenici 21. listopada 1941. godine kojoj su prisustvovali i ribari, pa je sačinjena i posebna predstavka i zapisnik.⁵⁸

U predstavci, koju je u ime ribara sačinilo Općinsko poglavarstvo Crikvenica, iznosi se da ribari nastoje raditi koliko mogu i u preostalom skraćenom prostoru, jer im je to životna egzistencija, priznavajući državno-upravni značaj (granice između NDH i Kraljevine Italije), koji naravno ne može doći u pitanje, apelirajući istovremeno na mogućnost kompromisa u pitanjima vojničke prirode.

U predstavnici se iznosi teško stanje ribara:

»Očito je, da se njihovi naponi i ustrajnost neće moći održati u borbi za život i za vrijeme dugih i hladnih mrakova, jer previše troše životne energije. Troši se skupi alat, a uslijed slabijeg ribolova i nestašice hrane ljudi stradaju i njihove obitelji. Strada štoviše i čitavo pučanstvo, pa čak i ono Rijeke, Sušaka i širih njihovih bližih i daljnjih obalskih područja... Malo ribe sada dolazi na njihova tržišta, a uvažili su da je 80% lovine izvažano očito je da na vagone zdrave i jeftine hrane otpada na njihovu prehranu...«

Kasnije, kada je talijanski okupator ocijenio da mu ribarenje i te kako koristi, tražio je ribu preko raznih nakupaca i prekupaca iz tih dana, zahtijevajući da se ribari uključe što više u ribarsku privredu, vršeći na njih presiju da povećaju proizvodnju, tako da su se neki od njih čak i obogatili. Ta presija na njih činjena je i onda kada su se ribari počeli svjesno opredjeljivati za suradnju s NOP-om. Okružni delegat (Stjepan Manestar) Komisije za utvrđivanje ratnih zločina za Hrvatsko primorje piše upravnom odjelu NOO-a kotara Crikvenica:

»Prema dobivenim informacijama od ribara iz Crikvenice podnosim uglednom naslovu imena onih lica koja su se za sve vrijeme okupacije neprijatelja koristila se i privredno obogatila, a na štetu siromašnog ribara iz Crikvenice i okolice. Ista navedena lica su odmah nakon rušenja stare Jugoslavije u 1941. godini pokretali ribare i bodrili ih na rad oko lovljenja ribe za okupatora.«⁵⁹

Slijede zatim imena njih petnaestorice.

STRADANJE OBITELJI KRMPOTIĆ IZ MALE GORE

Kuća obitelji Tome Krmpotića, zvanog Tomulina, bila je smještena na rubu šumskog ledeničkog područja zvanog »Mala Gora«. U njoj je živjela petoročlana obitelj. Budući da su se tih dana Talijani dosta upuštali u traganje šumom, ne bi li naišli na partizanske borce, naišli su tako 23. listopada 1941. godine na obitelj Krmpotić. Kod kuće su bili četiri člana: otac Tomo, majka Marija, sin Ivan i kćer Dragica. Sve četvoro su uhapsili radi veze s partizanima. Povelili su ih do Breza, prethodno im opljačkavši kuću. Pokupili su svu stoku: krave i ovce. To je inače bila dobro situirana i radina gospodarstvena obitelj. Nakon pljačke spalili su kuću.

U Brezama talijanska vojska odvaja porodicu, tako da majku i kćerku odvođe u novljanski zatvor, a oca i sina u vojni zatvor u frankopanskom kaštelu u Ogulinu. Mariju i Dragicu Krmpotić

»talijanski okupatori zadržavaju u zatvoru, a zatim ih puštaju na slobodu. Nakon mjesec dana odležanih u Ogulinskom zatvoru vraća se Tomo Krmpotić zvani Tomulina na zgarište svoje kuće u Maloj Gori. Od iznemoglosti, budući da je u zatvoru mučen, pedesetak metara udaljenosti od svoje kuće, tj. zgarišta, nađen je mrtav, najvjerojatnije pogođen šokom, infarktom, izazvanog tugom i iznemoglošću. Našli su ga mrtvog u snijegu.

Sin Ivan Krmpotić nikada se nije vratio iz Ogulinskog zatvora. Nestao je negdje u nekom talijanskom zatvoru.«⁶⁰

Tih dana palili su i imovinu Šumarije u Novom. No, ustaški »veliki župan« uzima ih u zaštitu kad ističe:

»Talijanska vojska ogorčenja smjelim napadima tih komunista zapalila je šumarsku kuću i nuzgredne zgrade šumarije u Stalku, spadajuću kotaru Novi, kao i kuću komunista Milana Mataije iz Mataija Drage, za kojeg se pouzdano zna, da se među tim komunistima i on nalazi.«⁶¹

HAPŠENJE I MUČENJE LEDENIČANA

Ustaški logornik u Novom Vinodolskom, Franjo Španjol, i narednik Oružničke postaje u Ledenicama, Ivan Zoretić, i talijanske vojne vlasti htjeli su uhvatiti Milana Mataiju, za kojeg su sa sigurnošću znali da je u partizanima. Stoga su odlučili da pohapse neke istaknute Ledeničane ne bi li im u tome pomogli. Tako su uhapsili Vicka Jurčića, gostioničara i trgovca, Milana prijatelja, i Josipa Miletića, gostioničara, inače kuma Milana Mataije. Uhapsili su ih u toku listopada 1941. I ne samo njih. Talijani hapse Ivana Butkovića (brata Miletićeve supruge Marije) iz Breza, kao i Mikulu Svetića, zvanog Čore, iz Batera (brata Jurčićeve supruge Jovane), Mikula Svetić, poznati ledenički kirijaš i šumski radnik, radio je već za NOP tih dana 1941. godine, a i ranije, kao simpatizer komunista, sakupljao crvenu pomoć. No, ta njegova djelatnost ustaškim i talijanskim vlastima nije bila poznata. Oni su po svaku cijenu htjeli znati kako bi najlakše uhapsili Milana Mataiju za kojeg je raspisana i tjeratica. Stoga su na svaki način mučili Josipa Miletića iz Breza i Mikulu Svetića iz Batera.

Josip Miletić je bio posebno jak i debeo čovjek. Prava ljudina. Zatvorenici su pričali da su njega talijanski karabinjeri mučili na taj način što su mu mučitelji, talijanski vojnici, prigodom ispitivanja, sjedili na trbuhu i jahali kao da su na sedlu konja, kada su ustanovili da ni udarci šakom i nogom Miletiću ne proizvode boli, već jedino kada su mu sjedali na trbuh. Svetića su pak tukli bokserima do iznemoglosti.

»Nisu bolje prošli u talijanskom zatvoru u Novom ni Kata Butković Lovričina iz Ledenica u prosincu 1941. godine, koja je uhapšena po prijavi popa Stipe Vučetića, koji je iz Zagreba sugerirao da će se putem nje doći do izvjesnih podataka. Naime, njezina je kćer Ana živjela u Zagrebu. Bila je član SKOJ-a, i on je smatrao, da će se putem nje sa-

znati o radu SKOJ-a u Zagrebu u čijoj je zagrebačkoj skojevskoj jedinici djelovala i radila 1941. godine kćer joj Ana.

Isto tako bili su nemilosrdno tučeni Pava Milošević, maćeha Ive Miloševića, kao i Frane Butković Bariša, iz Ledenica, zatvoreni ne bi li se putem njih saznalo za partizanske veze između boraca i naroda Ledenica. Dana 25. prosinca 1941. godine pušten je iz zatvora Vicko Jurčić iz Batera, a za njim postepeno i ostali, jer talijanski karabinjeri, bez obzira na tučnjavu uhapšenika i svakojake prijetnje, nisu od njih mogli ništa saznati.⁶²

MALTRETIRANJE GRAĐANA

OD STRANE TALIJANSKIH VOJNIKA I NJIHOVIH KOMANDI

U listopadu 1941. godine pred zgradom »Vile Lade«, poznate i kao vila poznatog slikara Klementa Crnčića u Novom Vinodolskom, gdje je bilo smješteno tih dana Mjesno zapovjedništvo talijanske vojske, osvanuo je natpis na hrvatskom jeziku: »Pozdravljaj stražu«. Uz stražu, u samoj stražari nalazio se na ulazu u zgradu jedan vojnik. Osnovno mu je bilo da pazi na osobe koje ulaze u zgradu da li pozdravljaju stražare. Ukoliko netko stražu ne pozdravi, vraćao ga je vojnik natrag da prethodno pozdravi stražu uzdignutom rukom i tek nakon toga mu dopuštao ulazak u zgradu.

To je trajalo dvadesetak dana dok se nije zapovjednik preselio u drugu zgradu, no tada više tamo natpis nisu postavili. Najviše maltretiranja građana bilo je prigodom podizanja odnosno spuštanja talijanske zastave, a to se ponavljalo svakodnevno ujutro i navečer. Građani su nastojali izbjegnuti izlazak na ulicu i trgove u to vrijeme. Mnogi bi dobio čušku, ako bi slučajno prošao a ne bi stao u stavu mirno dok je trubač svirao, prilikom dizanja i spuštanja zastave.

»... U Ledenicama prisiljavaju Talijani civilno stanovništvo, sve muškarce slobodne za vojsku, da spavaju zajednički u određenim prostorijama, kako bi se nad njima mogla vršiti što stroža kontrola kretanja«.

To pišu politički komesar Mijo Vuletić i komandant Veljko Kovačević Glavnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske u informativnom izvještaju (a odnosi se na prosinac 1941. godine).⁶³

OD LISTOPADA 1941. OKUPATORSKE VLASTI OBUSTAVILE

GARANTIRANU OPSKRBU PLANINSKIM SELIMA LEDENICA I KRMPOTA

Razdoblje od listopada 1941. godine pa tako reći do kraja 1941. tj. do konsolidacije slobodnog teritorija i početka djelovanja NOO-a, bilo je posebno teško za narod planinskih sela Ledenica i Krmpota, tada Kotar Novi. Svaka zarada je prestala. Tri pilane na području kotara: Mošune, Vodice i Lukovo nisu radile. Kupovna je moć bila nikakva, a i ono malo općinske aprovizacije (garantirane opskrbe), što su dotad dobivali trgovci za stanovništvo planinskog područja Ledenica (srednja i gornja planinska sela): Vicko Jurčić, Bater, Pavao Mataija, Bater i Kata i Anton Mataija Koder u Mataija Dragi nije više stizala, a njihovi dućančići bili su prazni. To je vrijedilo i za gornja planinska sela Krmpota.

Ustaške i okupatorske vlasti nisu htjele slati robu trgovcima, već su pozivali narod da dođe po nju u Ledenice. Narod to nije htio, jer otići u Lede-

nice, značilo je biti podvrgnut svakojakim ispitivanjima ne bi li otkrili bilo kakve potrebne podatke o kretanju narodnih boraca. Bilo je teško u svim dimenzijama njihova života. No, uza sve to, narod planinskih sela Ledenica i Krmpota nije klonuo, kao ni obitelji partizanskih boraca u Bribiru, kojima je oduzeta garantirana opskrba. Bio je uz svoje partizanske borce, bez obzira na svakojake represalije. Narod se bio svjesno opredijelio za narodnu revoluciju.⁶⁴

ZABORAVLJIVOST POPA STIPE VUČETIĆA

Analizirajući pismo ledeničkog župnika popa Stipe Vučetića od 4. studenog 1941. upućenog Ministarstvu vanjskih poslova NDH u Zagrebu pišući »preuzvišenom gospodinu doktoru — naš premili ministre«⁶⁵ vidi se da je zamolio za oslobođenje kod Španjola bilježnika i logornika u Novom za Josipa Butkovića — oca i sina — i da su pušteni i da su kod kuće, pa mu se i na tome zahvaljuje. Ističe:

»Dalje sam pismo drugi dan podnio, jer sam drugi dan zaboravio za Josipa Parca iz Bribira. Još ga nema. Vele da je u Trstu. Sada molim za:

1) Antun Mataija, sin Jure, a muž Katice iz Zalipnika, star 48, zatvoren zbog manjka propusnice od kuće u šufu dne 6. X 1941.

2) Milu Mataiju s. Josipa iz Zalipnika, star 32 g. zatvoren, kao i prvi, dalje za

3) Matu Mataija muža Tonkina, st. 50 g. zatvoren kao i prvi, dalje za

4) Bepinu Mataiju s. Mate st. 21 god. Zatvorena kao prvi. Dakle sva četvorica zbog istog delikta, a već od 6. X 1941. Moli se posredovanja za nje i Josipa Parca iz Bribira... K ovoj petorici pribrajam Ivu Miloševića, koji je radi ure (redarstveni sat — primjedba D. J.) pritvoren. Dakle 6: šestorica.«

Dalje u pismu upoznava »Ministra« o situaciji, o akcijama komunista. I ističe:

»Donoša ovoga lista zove se Antun Pađen. Molim za ove pomoć.

U šumi tog kritičnog dana bili su po Talijanima hapšeno 16 Ledeničana, koji su stvarno radili za svoje potrebe. Radili su stvarno u šumi zajedno s spomenutim, no svi oni nisu imali propusnice talijanskih vlasti za kretanje van svog sela, te su svi odvedeni od strane talijanskih vojnika i zatvoreni u ogulinskom zatvoru.

Osim spomenute četvorice koji su radili u šumi i odvedeni u zatvor, odvedeni su u ogulinski zatvor: Stjepan Mataija (Sušić), njegov sin Juraj Mataija (Sušić), Rafa Mataija (Plasina) svi iz Mataija Drage i Joso Mataija (Magić) iz Bulići, dok su osmoricu, koji su radili također u šumi već sa Stalka pustili kući (Stjepan i Grga Mataija — otac i sin zvani 'Magić', Mata Mataija 'Bulić' iz Bulići, Anton Mataija 'Sušić' iz Mataija Drage, Ivan Mataija 'Plasina' stariji iz Mataija Drage i Pere Mataija 'Sušić', dakle ukupno šestorica, dok su 2 ostala nepoznata.«⁶⁶

Postavlja se pitanje: zašto pop Stipe Vučetić nije intervenirao i za ostale Ledeničane kada su u istoj grupi uhapšeni i odvedeni u zatvor, a svi iz istoga kraja, a on je to dobro znao, pa bi i oni bili odmah pušteni na slobodu, jer se zalaganje popa Stipe Vučetića tada cijenilo kod ustaša. Uostalom ustaški

poglavnik Ante Pavelić imenovao ga je (1. listopada 1941) »za domobranskog vikara« pa je nakon ovih intervencija i napustio Ledenice. Ovo isto pitanje tih dana postavljali su i uhapšenici u ogulinskom zatvoru na koje je »njihov župnik« zaboravio, jer je smatrao, kad je već njih 16 na području duboko u šumi, da netko od njih ipak ima vezu s partizanima, odnosno s komunistima kako ih je on tretirao. Činjenice su bile drukčije nego je pop Stipe Vučetić smatrao — svi su oni bili osvjedočeno i definitivno na partizanskoj strani.

LECI KOJI SU UZNEMIRILI TALIJANE

Na području Vinodola pojavili su se leci u povodu proslave obljetnice veliko oktobarske socijalističke revolucije. Ti leci, budući da su nađeni na više mjesta, veoma su uznemirili Talijane, što potvrđuje pažljivo provedena istraga o tom pitanju. Leci otkriveni kod jednog aktiviste u Kraljevici prozrokovali su hapšenje deseterice ljudi. Otkrilo se i to da je te letke raspavao Viktor Bubanj, graditelj, namješten u Terenskom uredu u Crikvenici... Sekretar Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje, Mate Kršul, kazuje da ga je sam Bubanj obavijestio o hapšenju u Kraljevici, što je navelo Okružni komitet da odmah uputi Bubnja u partizane.

U vezi s tim lecima uhapšeni su i Zvonimir Petrinović rodom iz Klanfara, općina Sv. Jakov Šiljevica, također namještenik u Terenskom uredu u Crikvenici, Lojzo Turina, zidar iz Šmrike, Marko Sertić, zidar iz Kraljevice, Nikola Turina, radnik iz Šmrike, Vladimir Guzović, radnik iz Šmrike, Slavko Polić, student medicine iz Kraljevice, Vlatko Jagodić, postolar iz Kraljevice, Vladimir Kocjan, đak iz Kraljevice, Viktor Burić, đak i Viktor Jurković, iz Kraljevice. Sve je osudio talijanski ratni sud u Rijeci.⁶⁷

Talijanski ratni sud osudio je Zvonka Petrinovića na kaznu zatvora u trajanju od tri godine, s tim da je na izdržavanje kazne upućen u Padovu.⁶⁸

MASOVNO HAPŠENJE STANOVNIKA SELA PODSKOČI

Razni protunarodni elementi ometali su razvoj narodnog ustanka u Bribiru, tvrdeći da narodnooslobodilački pokret ne može utjecati na ishod bitke na istočnoj fronti i da je samo pitanje dana kada će Moskva, Lenjingrad, Staljingrad i cijela sovjetska zemlja biti zaposjednuta i pokorena. Naglašavali su kako partizani nemaju skladišta, nemaju tvornica oružja i municije, pa je, prema tome, njihova borba uzaludna, slična samoubojstvu. Posebno su isticali kako je svaka vlast dana od boga i da ju se zato mora poštovati. U selu Podskoči, u Bribiru, pozivao je na pokornost okupatorskim vlastima Anton Saftić. On je sa svojom obitelji bio glavna smetnja razvitku NOP-a, a i smetnja u radu aktivistima Bribira. Saftić je stalno prijetio partizanima i njihovim suradnicima. Ali i on je konačno dolijao: osuđen je na smrt strijeljanjem. Osuda je izvršena 20. studenog 1941. kad su po izričitom zadatku borci bribirske partizanske čete došli u selo Podskoči.⁶⁹

Talijanska okupatorska vojska učinila je cijelu hajku na malo, ali junačko selo Podskoči, koje je čitavo bilo uz NOP, osim obitelji Antona Saftića. Ukupno je bilo uhapšeno oko 40 stanovnika sela i podvrgnuto brutalnom ispitivanju za utvrđivanje počinioca izvršenja ove smrtno kazne. Nakon kraće istrage svi su pušteni osim deveterice seljana, koji su zadržani u zatvoru, i to:

»Margareta Tus (rođena 1885), Kata Tus (1883), Marija Saftić (1906), Ljubica Saftić (1888), Josip Saftić (1878), Mate Mikić (1882), Dioniz Mureta (1889), Josip Tus (1925) i Josip Stipeč (1925) svi iz Podskoči, a kao razlog u podacima Kotarske oblasti stoji, da su uhićeni u povodu ubistva Antona Saftića iz sela Podskoči (Općina Bribir) dana 22. XI 1941.«⁷⁰

ZLOSTAVLJANJE KARLA RADILA OD STRANE TALIJANSKE OKUPATORSKE VLASTI

Karlo Radil (rođen 1898), postolar u Crikvenici, bio je napredno orijentiran organizirano djelujući (s prekidima) od 1920. godine. U NOB-u je bio uključen od prvih dana kao član crikveničke partijske organizacije.

Pretpostavlja se da je bio član Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje (što do danas nije pouzdano utvrđeno), formiranog u Crikvenici početkom rujna 1941. godine. Pouzdano se zna samo da je radio na pripremama za njegovo formiranje.

Njegov aktivni i organizirani rad za NOP u Crikvenici bio je zapažen, pa su 27. studenog 1941. godine talijanske okupatorske vlasti pretresli njegov stan, kojom prilikom je u njemu pronađena partizanska štampa, tako da je zbog toga istog dana bio i uhapšen.

U zatvoru su ga talijanski karabinjeri tukli više dana ne bi li izdao bilo što o aktivnosti u Crikvenici i okolici, odnosno dao bilo kakve informacije o partizanima. Unatoč svemu, tj. najtežem zlostavljanju, ništa nije priznao, pa im nije preostalo ništa drugo nego da ga upute u internaciju.⁷¹

PRIJETNJA BRIBIRCIMA — NEHUMANA ODLUKA »VELIKOG ŽUPANA«

Ustaške vlasti, »Velika župa Vinodol i Podgorje u Senju, odlučuje se na jednu nehumanu naredbu, odnosno nalog, kojom nalaže Općinskom poglavarstvu u Bribiru da briše iz svog popisa za aprovizaciju, tj. garantiranu opskrbu, sve članove porodica partizanskih boraca. I ne samo to. U vezi s tim Opće upravno povjereništvo kod Druge armate talijanske vojske u Sušaku piše:

»Veliki župan Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju, izdao je Općinskom poglavarstvu Bribir slijedeću odredbu: Prisiljen razvojem prilika na području općine Bribir nalažem naslovu, da odmah briše iz općinske aprovizacije one osobe, koje su odvedene po komunistima ili samovoljno napustile svoje kuće i borave kao odmetnici u šumama.

Ukoliko u buduće bude tko odveden bez vidljivog otpora ili otišao iz svoje kuće biti će cijela obitelj brisana iz općinske aprovizacije i internirana.

Naslov imade na uobičajeni način proglasiti odredbu prvog i drugog stava ovog naloga, kao i to, da će u slučaju ponovnog odvođenja ili bježanja od kuće morati naslov (općina Bribir) uzdržavati vojnu posadu, koja će biti u Bribir, kao kaznena ekspedicija poslana. Primitak naređenja valja potvrditi i predložiti izvješće o učinjenom zajedno sa svojim opažanjima.«⁷²

Na žalost nitko nije prigovorio na taj nehuman nalog velikog župana, pa kako i bi, kada su se okupator i njegove sluge za njega unaprijed dogovorili.

UMRLI U TALIJANSKIM ZATVORIMA OD GLADI I BATINA

Odmah nakon oslobođenja Breza, 18. prosinca 1941, počeo se konsolidirati slobodni partizanski teritorij na području tadašnjeg kotara Novi. Održavali su se sastanci, vršile pripreme za izbore za organe narodne vlasti. Talijanske okupatorske vlasti više nisu prilazile gornjim planinskim selima, no ipak bi s jačim snagama povremeno prilazili srednjim planinskim selima i to ponajviše u Bater. Gubitkom Breza pooštrili su teror i koncem prosinca 1941. uhapsili su u Bateru: Matu Bunetu Drdelina, Tomu Bunetu Belaju, Josu Svetića Mrkonju, Petra Svetića, Petra Mataiju, Ivana Mataiju Lelu i sina mu Tomu, kao i Matu Bunetu Đogu. Svi su oni istovremeno uhapšeni u Bateru.

»Kada su dovedeni u zatvor u Novi svi oni od reda bili su posebno tučeni, tukli su ih Talijani, gdje god su stigli, a zatim po najvećoj zimi izveli u noći, u zatvorsko dvorište te ih polijevali hladnom vodom.«⁷³

Sjeća se tih dana također uhapšenik Stjepan Komadina, zvani Stevo, iz Ledenica, koji je u novlajnskom vojnom zatvoru bio od 18. rujna 1941. (tek se poslije kapitulacije Italije vratio iz internacije). Budući da se dvorištem slobodno kretao, mnogo je toga vidio. Imao je zaduženje pripremati drva za kuhinju i druge obaveze. Sjeća se dobro zatvorenika Jose Svetića, zvanog Mrkonja, i Petra Svetića, kao i Tome Bunete Belaje i Mate Bunete Drdelina. Oni su bili toliko tučeni da su došli krvavi u zatvor. Svi su bili vezanih ruku, pa i u zatvoru kasnije, osim Jose Svetića, koji nije bio vezan u lancima. Morili su ih toliko glađu da su im tri dana donosili jelo, pokazali im što je za jelo, kako je toplo i dobro i zatim ga ponovno odnijeli natrag. Naime, namjera im je bila da ih more glađu, kako bi ih natjerali da priznaju tko održava u ledeničkim selima vezu s partizanima u šumi. Tako se sjeća kako je jednom prilikom stari Svetić, koji nije bio vezan, svojim rukama grijao ruke svojih drugova ne bi li ih ugrijao, a oni su cvokotali zubima žedni i gladni. Želeći da ipak nešto hrane doturi spomenutim zatvorenicima, Svetić i brat mu Karlo Komadina, iskopali su rupu u zatvoru, kako bi im doturivao kruh kroz tu rupu. Kako (Stevo) nije imao nož ni nešto podesnije, to je sjekirom kruh rezao na komadiće i tako kroz rupu dodavao zatvorenicima.

No ni to nije bilo dosta talijanskim fašistima. Preselili su ih iz jedne zatvorske ćelije u drugu, koja je mogla primiti vodu, s obzirom na cementni pod. U tu ćeliju navukli su vode i kada je stigla do visine praga naredili su spomenutim zatvorenicima da se svuku i da legnu u tu hladnu vodu. Tu, u hladnoj vodi, ljudima je bilo teško izdržati, jer se vani voda ledila od hladnoće. Naprosto su se prestrašili te vode i svi od reda počeli vikati u tami dozivajući jedan drugoga. Nakon toga su uslijedili udarci mokrim bičem po njihovim leđima. Nakon što je o ovim užasnim mučenjima ljudi ispričao Stevo Komadina, na kraju reče:

»Ništa nisu izdali iako su sve znali, pa možda su znali, da sam i ja član KPJ, a što karabinjeri nisu znali. Bili su tvrđi od čelika, pravi ledenički kirijaši.«⁷⁴

Mučenje je tako trajalo danima, zatim su odvedeni u Italiju, u Udine, gdje su od gladi i batina umrli Mate Buneta Đogo, Joso Svetić i Toma Mataija Lele.⁷⁵

BORAVAK POLJAKA I ŽIDOVA U CRIKVENICI, NAKON ČEGA SU NESTALI U KONCENTRACIONIM LOGORIMA I ZATVORIMA

U prosincu 1941. u izvještaju »Velike župe Vinodoli i Podgorje« se između ostalog ističe: »Židova u Crikvenici imade na stotine...«⁷⁶ Navodi se, da su oni svojevremeno bili prebjegli u Italiju, a većinom na Sušak, ali da su ih Talijani prebacili u Crikvenicu. Izgleda da, ipak, »Velika župa« napuhava brojno stanje u konkretnom slučaju. To prije, što Kotarska oblast u Crikvenici⁷⁷ ističe u popratnom dopisu od 3. prosinca 1941. Opće upravnom povjereništvu kod III armate u Sušaku »da u kotaru Crikvenica imade oko 175 Židova...« Velika župa Vinodol i Podgorje hoće se pod svaku cijenu sa svog područja riješiti Židova pa ističe u tom izvještaju:

»To bi bezuvjetno potrebno bilo, da se Židovi iz Crikvenice otpreme u njihove zavičajne općine ili pošalju u koncentracioni logor, jer oni bez dvojbe potpomažu širenje komunizma u ovim krajevima...«

Spomenutim dopisom Kotarske oblasti kotarski predstojnik dostavlja spisak Poljaka izbjeglica, njih oko 61, s opširnim podacima za svakog, koji boravi na području Crikvenice. Ističe da ovi Poljaci žive vrlo skromno i oskudno »osim malog broja nekih navodno bivših novčara, koji vjerojatno dobivaju veće svote novaca iz inostranstva...« te se kotarska oblast zalaže

»Pošto je taj broj Poljaka velik... a jer su prehrambene prilike u ovom kotaru slabe, to predlaže da se ako ne svi, ali barem jedan bolji dio tih Poljaka premjesti u jedan kraj, gdje su prehrambene prilike povoljnije.«⁷⁸

Te podatke ističemo, jer su mnogi rođaci ovih Židova i Poljaka u toku 1945. i 1946. dolazili u ovaj kraj s pismima njihovih rođaka, tražeći svoje u Crikvenici, pa su nekoji i prijavljivali njihov nestanak, zatvaranje i ubojstva i sl. Okružnoj komisiji za utvrđivanje ratnih zločina, okrivljujući za to, kako ustaše, tako talijanske i njemačke vlasti, budući da su njihovi stradali u koncentracionim logorima. Neke od osoba koje su boravile u Crikvenici (njih 29) upisane su u »Popisu žrtava lišenih života«,⁷⁹ no kako ti popisi ne predstavljaju cjelinu, ne iznosimo ovdje njihova imena. Obrada popisa žrtava lišenih života iziskuje posebnu obradu, što će se učiniti, kada bude potpuno sređena dokumentacija o tom pitanju.

NIŠTA NE MOŽE ODVOJITI NAROD OD NJEGOVIH BORACA ZA SLOBODU PA NI SMRTNE KAZNE — STRIJELJANJE dr SOBOLA I DRUGOVA

Prve podatke o pogibiji dra Ivana Sobola i drugova u Crikvenici koje je trebalo narod Vinodola, a i šire, cijelog Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, zaplašiti i tako pasivizirati prema NOP-u, javio je politički komesar Staba Primorsko-goranskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, Mijo Vuletić (u odsutnosti komandanta Veljka Kovačevića), u informativnom izvještaju broj 3 — Glavnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske. Tu između ostalog piše:

»Prema neslužbenim informacijama kurira, koji je došao danas iz Primorja (drugovi iz ovog kraja su zaboravili, da to unesu u izvještaj) streljali su Talijani u Crikvenici popularnog primorskog doktora Ivu Sobola, nekada jugoslavenske orijentacije, a danas našeg prijatelja i simpatizera, koji je u nekoliko navrata pomogao partizanima, te još 5-torice ljudi čija imena još neznamo i o čemu ćemo Vas naknadno obavijestiti. Prema toj informaciji njegov brat dr. medicine traži poslije tog slučaja vezu s nama i dodje li zaista, pitanje liječnika kod nas bilo bi riješeno.«⁸⁰ (dr Mate Sobol zaista je i došao — primjedba D. J.).

Ladislav Laco Dorčić iz Novog Vinodolskog radio je 1941. godine kao nastavnik u Građanskoj školi Crikvenica, te je još koncem kolovoza 1941. sreo u Crikvenici druga Josipa Đerđu-Starog, delegata CK KPH, koji je tih dana boravio u Novome, a bili su i rodbinski vezani. Dorčić je znao ulogu Đerđe u ovom kraju, te je tom prilikom prihvatio dva dobivena zadatka: jedan od tih odnosio se na rad dra Ivana Sobola za NOP. S obzirom na to, iznijet ćemo doslovce, što Ladislav Dorčić u vezi s tim iznosi:

»Trebao sam određenog dana otići kod dr Sobola i preuzeti lijekove. Ove lijekove trebao sam odnijeti u stan dr Gradišnika, koji je stanovao u blizini stare pošte. Od istog Gradišnika bio sam obaviješten kada da pođem preuzeti paket lijekova. U toku jesenskih mjeseci 1941. godine, sjećam se, da sam tri puta prenio lijekove u stan dr Gradišnika i to jedan put u manjem kovčežiću (sličnom doktorskom), a dva puta u kutijama (veličine kao kutija od većeg broja cipela) omotanim u papir.

S dr Sobolom nisam nikad razgovarao o političkoj situaciji u onom stilu kako razgovaraju dva lijevo orijentirana intelektualca, tj. otvoreno se izjašnjavajući na čijoj su strani, kome pripadaju, niti smo izmjenjivali političku literaturu. Dr Sobol bio je dosta stariji od mene, tako da bi mi mogao biti otac, a kao uvjerenom Jugoslavenu i pripadniku jugorežimskih političkih partija, nisam se usudio izjavama otvoreno baratati. Svakih nekoliko dana prošetali bismo se od 7,30 do 8 sati (prije početka rada) po rivi i tako bi došlo do razgovora i osvrtnja na sve gore dane okupacije i pitanja kuda ovo vodi i kako se postaviti u konkretnoj situaciji. U toku ovih kratkih razgovora dr Sobol rekao mi je jednom, da se stara politička razmimoilaženja moraju zanemariti i da je jedini izlaz u jedinstvu naroda i davanju vidljivih znakova, da se naš narod ne slaže, niti prihvaća okupaciju. To me je jako obradovalo, jer je tom izjavom u to vrijeme bilo jako puno rečeno. Nije mi poznato tko je mene povezao s dr Sobolom i kome je on dao pristanak da ja dolazim po lijekove, ali sam tada i sada uvjeren da je to bio plan druga Đerđe. Dr Sobol je poznavao moga oca (Bogoslava — primejdba D. J.) i kao politički jugoslavenski orijentiranog građanina, a po liniji rada u Jugosokolu, jer je moj otac bio starosta Jugosokola u Novom, a dr Sobol je bio starosta u Crikvenici. Lično nisam bio aktivan u Jugosokolu, jer je već tada Sokol bio profašistička organizacija. Lijekove sam preuzimao u ordinaciji dr Sobola. Osim navedenog poznato mi je da je dr Sobol odlazio u Hreljin i liječio jednog ranjenog partizana.⁸¹

Dr Ivana Sobola uhapsile su talijanske okupatorske vlasti 18. prosinca 1941. godine. Za ovo hapšenje se brzo pročulo. Širile su obavijest o njemu

i talijanske okupatorske vlasti. Talijani su po ulicama Crikvenice objavljivali stanovništvu s pomoću zvučnika, koristeći u tu svrhu automobil, da se u Sokolani (danas Dom kulture u Crikvenici) održava suđenje dru Ivanu Sobolu, Franji Caru, Ivanu Biliću, Boži Šubašiću, Mati Šubašiću i Mirku Vidoviću a početak suđenja zakazan je za 26. prosinca 1941. godine u 10 sati i pristup je slobodan.

BEZUSPJEŠNA ILI ZAKAŠNJELA INTERVENCIJA BISKUPA SENJSKO-MODRUŠKE BISKUPIJE

U vinodolskom kraju bilo je tih dana govorkanja kod naroda da su velike intervencije za oslobođenje dra Sobola i da se mnogi ugledni ljudi, pa i sam načelnik Crikvenice, zalažu za njegovo oslobođenje.

Iz tih dana sačuvano je pismo dra Viktora Burića, biskupa senjsko-modruške biskupije pisano u Senju 22. prosinca 1941. godine. Od Senja do Crikvenice nije ni 40 km pa vjerujemo, da je pismo, iako upućeno u Sušak, moglo na vrijeme stići. Pismo je upućeno »gospodinu dr Andriji Karčiću, općem upravnom povjereniku kod III talijanske armate u Sušaku,⁸² a ono glasi:

»Pred nekoliko dana zatvorili su talijanske vojne vlasti u Crikvenici liječnika dr Ivana Sobola. Ne zna se radi čega su ga uhapsili. Molim Vas, da biste poduzeli korake, da se dr Sobol oslobodi.

Sva je javnost u Crikvenici bila uzbuđena nad ovim činom, jer dr Sobol kao liječnik uživa opće simpatije i poštovanje. Dr. Sobol je ne samo sposoban liječnik nego je poznat i po svojoj nesebičnosti. On je ne samo u Crikvenici nego i u bližoj i daljnjoj okolici već mnoge siromašne izliječio bez naplate, a mnogima je i lijekove kupovao. Napose je bio susretljiv prema svećenstvu naših biskupija, koje redovito liječi badava, a nekima je i u bolnici platio. To i jest razlog, da se kod Vas za njega zauzimam i mimo toga, što me je za to zamolio u ime građanstva sam općinski načelnik u Crikvenici.

Usrdno Vas, Gospodine Ministre, molim da biste učinili, što je u vašoj moći te unaprijed Vam zahvaljujući ostajem uz izraz osobitog poštovanja

Biskup dr Viktor Burić v. r.«

Na žalost ni to pismo nije uspjelo spriječiti talijanske okupatorske vlasti da idu do kraja, što su naumili, da i smrtnim kaznama zaplaše narod od sudjelovanja u borbi protiv okupatora i da odvoje narod od njegovih partizana, koje je nesebično potpomagao. Talijanski okupator je osjetio da je u ovom kraju narod uz NOP i da je općenarodni ustanak postigao i u Vinodolu vidne rezultate i da tu u neposrednoj njegovoj blizini već postoji slobodni teritorij u planinskom i šumskom području Kotara Novi.

Na pismu je rukom pisana bilješka:

»Pismo stiglo dne 27. XII 41. nakod što je dr Sobol bio strijeljan. Odgovorio biskupu dr. Buriću, a. a. dr. Karčić.«

Iz pisma Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje, koje piše Centralnom komitetu KP Hrvatske (s potpisom druga Starog — Josip Đerđa), kojim se osvrće na izvršeno strijeljanje naprijed opisano slijedi, da

»strijeljanje dr Sobola i ostale 5-torice nevinih građana nije izazvalo paniku i depresiju, kao ni prethodno spaljivanje stotine seljačkih stanova u Bribiru, Ledenicama i Hreljinu, kao ni strijeljanje 17 drugova na Sušaku-Krasici, kao ni masovna hapšenja i progoni, internacije stotine ljudi u talijanske logore. Naprotiv i usprkos HSS-ovih prvaka sabotera... stvarno postoji i širi se istinski narodni pokret protiv okupatora i ustaških bandi, što još do sada nema oštih formi, te sve akcije oštrije naravi vode samo naši partizani...»⁸³

U podacima Kotarske oblasti NDH u Crikvenici doslovce stoji da je razlog uhićenja za dr Ivana Sobola — navodno radi komunizma. Dr Ivan Sobol nije nikada imao veze s komunizmom. Njegov rad za NOP koji je vođen pod rukovodstvom KPJ bio je častan primjer jednog rodoljuba.

Tadašnja Kotarska oblast u Crikvenici sastavila je 4. veljače 1942. godine popis tzv. »Podatci o uhićenim osobama od 1 rujna 1941. godine do danas od strane italijanskih vlasti«. U taj popis uneseno je ukupno 60 osoba, od kojih su uhapšeni njih 56 u toku 1941. godine. Popis je potpisao osobno kotarski predstojnik Leo Poljec i ovjerovio pečatom kotarske oblasti.⁸⁴

Iznijet ćemo podatke iz tog popisa koji se odnose na dra Ivana Sobola i drugove prema rednim brojevima iz tog popisa, koji su svi zajedno bili optuženi i osuđeni na smrt strijeljanjem od strane talijanskog vojnog suda u Crikvenici 26. prosinca 1941. godine i istog dana je presuda i izvršena:

- 30.) Božo Šubašić, rođen 1901, zanimanje: kućarac (torbar — primjedba D. J.), zavičajnost: Tomislav grad, po narodnosti Hrvat, oženjen, rubrika Razlog uhićenja nije ispunjena, datum uhićenja: 7. XII 41. U rubrici Eventualna osuda, na koju kaznu i trajanje iste piše: Po voj. sudu streljan, a u opasci piše: 27. XII 41. streljan;
- 31.) Mato Šubašić, rođen 1922, kućarac, Tomislav grad, Hrvat, neoženjen, rubrika Razlog uhićenja nije ispunjena i ostale rubrike označene znakom jednakosti, kao pod red. brojem 30;
- 32.) Mirko Vidović, rođen 1904. kućarac, Tomislav grad, Hrvat, neoženjen, rubrika Razlog uhićenja nije ispunjena, datum uhićenja i ostale rubrike znak jednakosti, kao pod 30 i 31;
- 40.) Franjo Car, rođ. 22. V 1921, krojač, Crikvenica, Hrvat, neoženjen, u rubrici Razlog uhićenja doslovce piše: navodno radi komunizma, datum uhićenja 17. XII 1941. po vojnom sudu streljan 27. XII 41.;
- 41.) Ivan Bilić, 1917, kućarac, Imotski, Hrvat, oženjen, a za razlog uhićenja stavljen znak jednakosti za sve ostale rubrike, što se ima smatrati isto kao za osobu pod rednim brojem 40;
- 44.) Dr Ivan Sobol, nema podataka za godinu rođenja, liječnik, Crikvenica, Hrvat, oženjen, 2 djece, u rubrici Razlog uhićenja doslovce piše kako je već naprijed istaknuto: navodno radi komunizma, po voj. sudu strijeljan, a u opaski: 27. XII 1941. strijeljan.

Iz iznijetog slijedi da Kotarska oblast u Crikvenici uopće nije bila upoznata, da su naprijed navedene osobe trebale zajedno odgovarati, tj. biti zajedno optuženi, jer za Božu Šubašića, Matu Šubašića ni za Mirka Vidovića

nije znala razlog uhićenja iako su uhapšeni 7. prosinca 1941, dakle 10 dana ranije od Cara i Bilića, odnosno 11 dana ranije od dr Sobola. Činjenica je, da su bili zajednički optuženi, i da im je talijanski vojni sud u Crikvenici izrekao 26. prosinca 1941. smrtnu kaznu strijeljanjem, a ne 27. prosinca 1941. (kako to stoji u spomenutim »Podacima«).

Valja naglasiti da je u prosincu 1941. godine, u vezi s pripremama za suđenje dru Sobolu i drugima, bilo više osoba uhapšeno i to ponajviše onih koji nisu bili zavičajni na području tadašnjeg Kotara Crikvenica, ali nisu izvedeni pred sud. No, činjenica je da je i nakon ubojstva dra Sobola i drugih:

»dana 3. siječnja 1942. godine uhićeni (odnosno bolje rečeno uhapšeni) i navodno otpremljeni u Rijeku :Stjepan Bilić iz Imotskog rođj. 1907 i Ilija Mamić iz Livna r. 1919. (no) razlog uhićenja nije točno poznat, ali se predmišjeva, da su isti uhićeni u savezu sa istragom protiv dr Sobola i dr.«⁸⁵

S obzirom na iznijeto, to se pred aktiviste NOP-a u Crikvenici postavio zadatak da se ispituju razlozi hapšenja dra Sobola i drugih, odnosno da se utvrdi da li postoje u crikveničkoj sredini denuncijanti odnosno izdajice, te da se takve pod hitno izvede pred narodni sud, kako bi aktivisti i simpatizeri NOP-a mogli nesmetano djelovati u interesu NOB-a. Tih dana, sjeća se Anđelo Brnjac iz Crikvenice, tada jedan od članova KPJ, koji je zajedno s drugom Albinom Benićem u ljetnim mjesecima 1942. godine preuzeo neke od poslova ilegalnog rada u Crikvenici:

»Tih prvih dana bila je pala osnovna sumnja na dr Ivana Cara, zvanog Traljo, jer se smatralo da je to neka kolegijalna netrpeljivost među liječnicima tim prije što nisu bili politički istomišljenici. No ubrzo se ustanovilo da to nije točno. U Crikvenici je u to vrijeme bio u talijanskoj vojsci Viktor Finderle, liječnik, u činu kapetana talijanske okupatorske vojske, rodom iz Rijeke, porijeklom Istranin, a koji je kao vojni liječnik radio u Crikvenici. On je u radu za NOP bio povezan sa dr Mirom Gradišnikom, kojemu je davao podatke o pokretima talijanske vojske i pripremama za vojne akcije talijanskih jedinica stacioniranih na ovom području. Da li je Finderle to rekao dr Gradišniku ili nekom drugom aktivisti, danas se toga ne sjeća, ali sa sigurnošću zna da je dr Sobola i drugove prijavio neki podoficir talijanske vojske stacionirane u Crikvenici, a čijeg se imena ne sjeća, ali se dobro sjeća razloga zašto je prijavio dr Sobola i druge. Naime, dr Ivan Sobol je u pomanjkanju lijekova na ovom području, naručio preko ovog podoficira, koji je često službeno odlazio u Italiju, kao kurir i sl., da mu kupi i donese određene lijekove iz Italije. Dr Sobol mu je uvijek novac unaprijed davao. Isto tako su mu novac davali i pojedini trgovci, kućarci-torbari, a i gostioničari, da bi im nabavio robe, koje je na crikveničkom području manjkalo, budući da je u Italiji postojala mogućnost nabave, razumije se ukoliko se dobro plati. Budući da je ovaj podoficir bio nepošten, on se, da bi se domogao novca, koji je dobio, a robu nije donesao, došao na ideju da je najbolji način da se oslobodi vjerovnika, tj. svih njih, pa i dr Sobola da ga, odnosno da ih prijavi, da svi rade za

partizane, istakavši da je dr Sobol glavni, a da su mu svi ostali poma-
gači — suradnici, tim prije, što su neki od torbara stanovali u nepo-
srednoj blizini dr Sobola.⁸⁶

Ustaške vlasti ponukane pismom dra Viktora Burića, biskupa senjsko-
modruške biskupije, vjerujući u lojalnost dra Sobola, pokušavaju ustano-
viti razloge donijetih smrtnih kazni. Utvrđivanje razloga i zakonitost krivič-
nog postupka, povjerava se »Obće upravnom povjereništvu NDH u Sušaku«.
Kada je svestrano s pravne strane izvršena analiza postojećeg predmeta,
odgovorna je osoba podnijela opširan pismeni izvještaj, koji nosi naslov:
»Sadržaj kaznenih spisa u postupku proti dr Ivana Sobola i drugova.«⁸⁷ U
materijalima u tzv. prethodnim ispravama pod nazivom Kako je došlo do
hapšenja, ističe se da u Driveniku 22. studenog bivaju zatečeni četiri od-
metnika; pronađeni su papiri, crteži i pisma s potpisom 862, koji sadržavaju
nacрте o djelovanju protiv talijanske posade i da je uhapšen Mate Cerović.
Zatim, da je 5. prosinca uhapšen u Crikvenici pokućarac Vukadin Kazimir
i da ovaj (torbar) stoji u vezi s odmetnicima to prije što je česti posjetilac
krčmara Cerovića u Driveniku, 6. prosinca, za vrijeme predvođenja u Bakarac,
ističe se, da je Vukadin pobjegao iako pogođen vatrom pratioca. Ističe se,
da je 7. prosinca, u vezi s Vukadinom uhapšen i Manić Iljan (Ilija Mamić) i
da biva uhapšen kad je izlazio iz šume na putu među Tribljem i mostom u
Grižanima, a kako je svojevremeno Egidio Mateljan nosio u zatvor Vukadinu
objed to se hapsi i Mateljana, no pušta ga se na slobodu, da bi se pomoću
nadzora nad njime ušlo u trag. Dana 7. prosinca ispitujući vlasnicu kuće
(Urse Car — primjedba D. J.), u kojoj je stanovao Vukadin, ističe se, da je
nastala osnovna sumnja na teret njenog sina Franje Cara koji biva uhapšen,
kod kojega je pronađen jedan kilogram dinamita i jedna isprava istog pisa-
nja, kao i one iz Drivenika s potpisom 862 slijedećeg sadržaja: »Na temelju
informacija naređujem, brisanje i promjenu agenata Vidović Mirko, A 5,
Šubašić Mate, A.15, Bilić Ivan, A.12, Bilić Šubašić A.17, Vidović Mirko 2,
Vukadin (treba ga smijeniti, jer bolestan) A.19. Očekujem smjenu tih agenata
zone Drivenik, koji su bili zatvoreni kao sumnjivi. Treba ih smijeniti sa br.
40—50 i sa 22. Treba ih motriti i meni reći njihovo financijsko stanje, onim
bolestnima šaljem moje pozdrave. Br 500 Doktor Sobol vi morate za njih
providiti. — 'Broj 862'«.

18. prosinca. Pošto su svi torbari (pokućarci) stanovali oko kuće doktora
Sobola, na način, da se od same kuće vidi preko prozora, sumnje protiv
Sobola prikupile su se teške i precizne tako, da je određeno njegovo hapše-
nje ... Zatim se govori o ispitivanju Franje Cara. Ubojstvo Matrljana 20. pro-
sinca 1941. (Egidija Matrljana, službenika tehničke sekcije Crikvenica kojeg
Talijani nazivaju Mateljan — primj. D. J.) Kada je po doći davao i primao
konvencionalne svjetlosne depeše kratko opisao. Slijedi zatim zapisnik o sa-
slušanju dra Sobola, zatim ponovno pod I razmatranja kaznenog postupka
protiv dra Ivana Sobola i drugova. Osnovno je iz toga slijedeće: 1) u pregleda-
nom kaznenom spisu nema niti jednog izvornika dokumenata, 2) Spis počima
»prethodnim ispravama«, koje imaju da prikažu »kako je došlo do hapšenja«,
a u spisu nema niti jedna takva »isprava«, pa slijede u vezi s time obrazlože-
nja pod a), b), c) i d), zatim pod 3) doslovce stoji: »vođenje istrage daje osjećaj
najveće očajnosti. Niti jednom od okrivljenika nije predložen kompromitira-
jući materijal, bar to iz spisa ne proizlazi. Pitalo ih se uglavnom, da li su se
bavili komunističkom i protutalijanskom djelatnošću i da li znaju, za neki

broj, s kojim bivaju označeni«. Zatim ponovo pod II kada se govori o brojevima označenim u ispravi nađenoj kod Cara i to se analizira, pa se ističe. Iz spisa ne proizlazi nikakav iskaz Matrljana, niti njegovo suočenje sa okrivljenicima, koji su bili uhapšeni prije njegova ubojstva. Zatim slijedi pod 4) opis glavne rasprave, 5) osuda i 6) konačni zaključak. Pod III izvještaja čine zapisnici o saslušanju okrivljenog Mirka Vidovića, Mate Šubašića, Ivana Bilića, Bože Šubašića, pod IV zapisnik o saslušanju okrivljenog Franje Cara. Optužnica je teretila optužene da su povrijedili član 3. proglaša od 7. rujna 1941. s time što su u međusobnom sudjelovanju i s drugima počevši od neustanovljenog vremena sve do njihova zatvora počinili djela koja su smjerala na ugrožavanje sigurnosti talijanskih oružanih snaga i na poremećenje rada javnih poduzeća. Zatim slijedi zapovijed sastava Izvanrednog vojnog suda izdana od Zapovjedništva vojne posade u Crikvenici 25. prosinca 1941. Slijedi zatim opis toka rasprave. Ne može se reći da je bilo koji od optuženih priznao počinjeno djelo. Svjedoka uopće nije bilo. Glavni svjedok Matrljan je ubijen, pa se postavlja pitanje da li je postojao razlog.

Rasprava je održana 26. prosinca 1941. u 9 sati u Sokolani, Sokolskom lomu (danas Dom kulture), a već u 10,50 predsjedavajući, potpukovnik Besta Fabio čita presudu nakon vijećanja koje je trajalo 22 minute, nakon čega se po nalogu predsjedavajućeg pušta publika i optuženici u dvoranu. U 10,58 sati rasprava je zaključena. Osuda je izvršena — kazna smrti strijeljanjem — u 12 sati i 15 minuta istog dana, 26 prosinca 1941, i to na mjestu udaljenom 1 km sjeveroistočno od Crikvenice — pošto su osuđeni primili vjersku utjehu.

Ovo je kratki osvrt iznijet isključivo na osnovi materijala pisanog pod nazivom »Sadržaj kaznenih spisa u postupku protiv dra Sobola i drugih, osuđenih na smrt od talijanskog vojnog suda,⁸⁸ dok ću doslovce iznijeti konačni zaključak naprijed iznijet pod točkom 6, što ustaški predstavnici, koji su proučavali te kaznene spise, u postupku protiv dra Ivana Sobola i drugih, a na osnovi detaljno opisanog sadržaja spisa, iznose za svoje talijanske fašističke saveznike, odnosno, bolje rečeno, za svoje »gospodare«:

»Duh pravičnosti i čovječanstva, kojim je prožet talijanski narod, kako je obće poznato, zatajio je potpuno u ovom kaznenom postupku. To je jasno i svakom laiku, a sigurno i bez dvojbe uvjerene su u toj činjenici i talijanske vojne vlasti. Nameće se pitanje zašto to? Odgovor je samo jedan: jasno iz svega proizlazi, da su odlučujuće vojne vlasti bile rukovođene nekim drugim jakim faktorima, koji nije istovjetan sa traženjem istine. Dr Ivan Sobol trebao je nestati pod svaku cijenu. S njime su platili i sirote torbari da se tobože objasni prostotu i zbog toga dalo se ubijstvu i legalnu formu suđenja! Koji su razlozi doveli do tog 'Justizmoria'? Ali će to sigurno budućnost iznijeti na vidjelo!«

Narodu vinodolskog kraja, a i šire, bilo je jasno zbog čega je došlo do toga suđenja. Talijanski okupator bjesni, što se ustanak naroda Hrvatskog primorja — i ovdje u Vinodolu, gdje je mahom hrvatski živalj, gajeći bratstvo i jedinstvo sa srpskim narodom Drežnice, pod rukovodstvom KPJ i druga Tita — masovno rasplamsao. Talijanski okupator pokušava zločinima odvojiti ovaj narod od svojih partizanskih boraca. Zato i improvizira ovaj zločin — nakaradno suđenje, suđenje bez ikakve osnove — jer je svjestan

svoje nemoći nad sveopćim narodnim ustankom, koji je zahvatio vinodolski kraj.

Želim istaknuti da se u materijalima spominje, kako je već naglašeno, da je uhapšen Mate Cerović, krčmar iz Drivenika, no ne govori se o hapšenju Jurja Čandrla, Matije Čandrla, Rudolfa Žgombića i Josipa Benića, koji su uhapšeni istog dana, 22. prosinca 1941, s Matijom Cerovićem, a niti je u postupku protiv dra Sobola Mate Cerović bio optužen. Naprotiv, on je s drugovima, s kojima je uhapšen, posebno suđen nezvezano s drom Sobolom i drugovima. Navodno su osuđeni na kaznu zatvora, u trajanju od tri godine, zbog suradnje s partizanima. Istaknuto je već da svjedoka na raspravi nije bilo. Pa, svjedoci, koji ne mogu svjedočiti u prilog optuženih, nisu na ovakvom improviziranom, zapravo, lažnom suđenju, ni potrebni.

Završit ću riječima inž. Nikole Brozine, tada gradonačelnika u Crikvenici, odnosno načelnika općine Crikvenica, koji se odnose na ubojstvo dra Sobola i drugih, iznijetim meni i dru Dragomiru Babiću. Jednom prilikom, kada je šetao crikveničkom rivom, naišao je na tada omrznutog komandanta karabinjera u Crikvenici, poznatog fašistu i podmuklog tipa. Bilo je to poslije strijeljanja dra Sobola i drugova. Tu je bio i poručnik Rubini, inače anti-fašist (Slovenac, vjerojatno Rubinić, rodom iz Trsta; ostao živ iza oslobođenja — primjedba D. J.), koji je dobro surađivao s Brozinom u korist NOB-a. Komandant karabinjera rekao mu je, iskazujući nezadovoljstvo razvojem stvari, aludirajući možda i na njega:

»Mi smo mislili da smo uhvatili glavu partizana, a uhvatilo smo samo rep!«⁸⁹

USTAŠKI LOGORNIK ŠPANJOL PONOVO U TALIJANSKOM ZATVORU

Dana 26. prosinca 1941. godine Talijani ponovo hapse Franju Španjola, ustaškog logornika i bilježnika općine Novi Vinodolski, a u razlozima za njegovo ponovno hapšenje piše:

»Uhićen jer nije predao talijanskom vojnom zapovjeništvu oružje pohranjeno kod općine.«⁹⁰

Tom hapšenju prethodilo je saslušanje u talijanskom vojnom zapovjedištvu u Novom. Naime, za nepredaju oružja Talijanima s naslova »Proglasa« od 7. rujna 1941. Španjol je imao namjeru okriviti Rudolfa Leskovara, bivšeg bilježnika općine Novi, prikazujući ga antidržavnim elementom, banditom i lopovom. Leskovar je saslušan u prisutnosti trojice talijanskih oficira, a saslušavao ga je major talijanske vojske u prisutnosti tumača, talijanskog poručnika, prof. Štefanića, rodom iz Poreča. Leskovar je znao talijanski, dok Španjol nije, pa im je zato bio potreban tumač. Saslušanju je prisustvovalo i nekoliko talijanskih karabinjera i vojnika.

Leskovar je uspio dokazati da je oružje na tavanu općine Novi kupljeno od civila po kapetanu D'Oro od karabinjera divizije »Lombardia« i da je skupljeno na osnovi popisa žandarmerijske stanice u Novome i da ga je pop Aleksandar Zoričić preuzeo kao ustaški povjerenik od karabinjera. Između ostalog, Leskovar ističe u svojim sjećanjima:

»Ja de facto nisam znao kome je pop Zoričić predao oružje na tavanu ali sam znao da su to oružje na tavan spremili Petar Petrinović i Ivan Mrzljak, nadstražar. Odmah sam smislio u sebi — čekaj Španjol

ti si htio meni poparu skuhati, ali ću je ja tebi. Tada sam kazao talijanskom majoru da je pop Zoričić predao sve oružje svojem nasljedniku, a taj je jedini ovaj ovdje Španjol. Major je počeo vikati na Španjola da je rufijan i rekao mu je svakojakih pogrđnih riječi. Španjol se tada okrenuo na mene da sam ja preuzeo oružje od popa Zoričića. Ja sam se na to okrenuo profesor Štefaniću i kazao mu neka reče majoru gdje sam ja bio 7 mjeseci. Tada je Štefanić rekao majoru da sam ja bio 7 mjeseci izvan Novoga, jer su me ustaše bili zatvorili (zatvoren od ustaša kao jugonacionalist — primjedba D. J.), ali da sam sada oslobođen i da sam u službi u Pagu, a da je cijelo vrijeme od mog odlaska (iz Novog Vinodolskog, gdje je ranije bio bilježnik — primjedba D. J.) bio tu ovaj Španjol, koji je sve naslijedio od popa Zoričića.«

Tada su Talijani uhapsili Španjola i više se nije vratio u Novi. Ponovo je, na intervenciju viših ustaških vlasti oslobođen i otišao u Zagreb.

Iste noći kada je Španjol uhapšen, Petar Petrinović Miklja otišao je u partizane, dok je Ivan Mrzljak otišao na rad u Njemačku. Leskovar ih nije uspio obavijestiti o ishodu saslušanja.⁹¹ Novi se tako, na sreću, oslobodio perfidnog Španjola. Nešto ranije njegovi doušnici, Vinko Dika, Vicko Saftić i Tomo Udović, bili su tako reći u potpunosti onemogućeni u svom izdajničkom djelovanju u Bribiru. Neki od njih su ubrzo napustili Bribir, a neke će stići zaslužena kazna.⁹²

Nekoliko dana poslije Nove godine 1942. (6. siječnja 1942) uhapsila je talijanska posada u Ledenicama i tadašnjeg općinskog bilježnika u Ledenicama, Franju Perićića, zajedno s Jakovom Frkovićem i Nikolom Grgurićem, trgovcem, radi prekoračenja redarstvenog sata (ostali su u gostionici). Perićić je pušten 12. siječnja 1942. Poznato je da su ga, kao simpatizera NOP-a, Talijani pratili, ne bi li ga ulovili u prekršaju. Da se nije radilo o općinskom bilježniku, vjerojatno ne bi talijanska patrola ulazila u već zatvorenu gostionicu. No, ušli su samo zato da bi se pronio Ledenicama glas da su uhapsili i bilježnika, tj. ako hapse bilježnika⁹³ radi prekoračenja redarstvenog sata, onda će to još više biti prijetnja ostalima.

SNALAŽLJIVOST UHAPŠENIH SIMPATIZERA NOP-a

Ustaške vlasti — Velika župa Vinodol i Podgorje u Senju u izvještaju za prosinac 1941. godine, između ostalog, izvještuje:

»... da je u noći od 27. na 28. prosinca — dakle iste noći ukraden jedan državni bik, koji je bio na držanju kod Milke Mikić iz sela Kosavina općina Bribir, te jedna junica.«⁹⁴

Već sutradan, 29. prosinca 1941, saznala je Milka Mikić u zatvoru što se protekle noći dogodilo kod njene kuće. Sestra zatvorenica Marije Mrvoš, rođene Ugrin i Katarine Ugrin, udate Pancić Mazor Johana, donijela im je za objed palentu, u koju je umetnula ceduljicu na kojoj je pisalo:

»Noćas su u šumu odvedeni bik i junica Milki Rašine«.

Kad su to pokazale, Marija i Katarina, Milki, ona se silnu uzrujala, jer je smatrala da će nju i njezinu obitelj Talijani sada moći uspješnije teretiti da ima vezu s partizanima. Bojala se i za samu sebe, kako je kasnije pri-

čala zatvorenicama, tj. da bi je mogli pitati tko je 26. rujna 1941. na večer kod nje prenoćio u Bribiru i 27. rujna 1941. pješice iz njene kuće krenuo u Selce,⁹⁵ odnosno zašto, te njoj nepoznate ljude nije prijavila.

»Bila je tako slaba«, priča Katarina Pancić, »tako da se skoro onesvijestila. Talijanski vojnici-stražari u zatvoru smatralu su je bolesnom, pa su joj nudili kavu i neke tablete ne bi li se nekako smirila. Čudili su se što se to s njome dogodilo jer je ona bila vesele i šaljive naravi. Stoga su nas sve ispitivali što je razlog da se Milka tako strašno uzrujala. No, mi smo sve šutjele, a šutjela je i Milka. Jednom riječju, svi mi zatvorenici smo znali što je Milki Mikić Rašinoj, ali nitko nije rekao Talijanima, jer oni nisu smjeli doznati na koji način smo mi u zatvoru prije od njih saznali što se vani dešava kod naših obitelji. Tako smo od ranije bili saznali da talijanski vojnici kod naših kuća vrše pretrese ne bi li našli kakav kompromitirajući materijal u vezi s našom suradnjom s NOP-om. Milka se kasnije smirila i zaključila kako je bolje da su naši drugovi uzeli državnog bika, nego da Talijani uzimaju i državno i naše. Od usta do usta išla je riječ zatvorom da Talijani ne smiju znati kako zatvorenici primaju 'brzjavnu poštu'.«⁹⁶

Do sada nisu spominjani zatvorenici, u novljanskom zatvoru, iz Gornjih Zagona, kao što su to bili Ivan Jovanović i Josip Jovanović. Kod njih je, prigodom pretresa, nađeno neprijavljeno oružje, a kao razlog uhićenja »sumnjiv zbog komunizma«. Iz Bribira su bili uhapšeni: Lucija Saftić, Ivan Tus, Mate Tonković, Marijan Stipeč, Ivan Mureta, Mara Stipeč, Marija Mikić, rođena Ligatić, Ljubo Mikić, Darinka Mikić, Anka Mikić i Nikola Stipeč; iz Donjih Zagona: Stjepan Deranja, Josip Deranja i Grga Jovanović (razlog uhaćenja »držali eksploziv«) pa ih ovdje ističemo, jer su i oni održali riječ da neće nikom govoriti o načinu slanja viješti od njihovih obitelji.

Slanje pošte u palenti bila je na svoj način, kako su je zatvorenici nazivali »brzjavna pošta«. Tako su i kasnije redovito stizale vijesti i poruke, najviše u hrani, zatim u rublju koje su dobili za presvlačiti, što bi se na neprimjetan način ušilo u neki dio odjeće. Sve to samo dokazuje nevjerovatnu i duhovitu snalažljivost partizana i suradnika NOP-a.

NEŠTO O POPISIMA ZATVORENIKA NA PODRUČJU KOTARA NOVI I KOTARA CRIKVENICA U TOKU 1941. GODINE

Na području kotara Novi Vinodolski uhapšeno je 300 osoba, a na području kotara Crikvenica uhapšeno je 60 osoba, ili sveukupno na području Vinodola (odnosno, danas, na području općine Crikvenica) Talijani su uhapsili 360 osoba.

Analizirajući »Popise odnosno Podatke o uhićenima od 1. rujna 1941. do 7. siječnja 1942. godine«⁹⁷ Kotarske oblasti u Novom i »Podatke o uhićenim osobama od 1. rujna 1941. od strane italijanske vlasti«⁹⁸ zaključno do 31. prosinca 1941. godine, slijedi da prvi popis završava rednim brojem 8 i u njemu su upisane sve osobe iz Ledenica, koji popis obuhvaća obitelj prvoboraca Petra Komadine i Milana Mataije i njihova dva suradnika, Josipa Komadinu Barišu, zvanog Josa Gabre (član KPJ) i Josipa Mataiju, simpatizera KP, dok drugi popis završava s rednim brojem 47. U tom drugom popisu svi su uhapšeni s »razlogom uhićenja — sumnjivi s komunizma«, a

svega trojica su uhapšeni s »razloga uhićenja« jer su bili u gostionici preko redarstvenog sata (no, to se odnosi na 1942. godinu) pa u ukupni broj uhapšenih u 1941. godini nisu obuhvaćeni. Ali, u taj broj drugog popisa, upisani su i ustaše kao uhapšeni Talijana, i to ustaški logornik Franjo Španjol (u dva navrata), i po njemu ubačeni i zavrbovani špijun, Vladimir Lečer (rođen 17. veljače 1913, električar) iz Turopolja, bez drugih podataka, s napomenom, da je uhapšen u području crikveničkog kotara, a »razlog uhićenja« je zajednički kao i trojice Ledeničana, koji nemaju nikakve veze s njim: »kao sumnjivi da su pomagali komuniste«. Dakle, sveukupno bi na oba popisa bilo 55 uhapšenih. Izuzimajući spomenutu dvojicu, a k tome jednog dva puta zavedenog, ukupno bi na popisu bilo 52, a izuzimajući trojicu evidentiranih zbog prekoračenja redarstvenog sata, tada je za rad za NOB bilo u toku 1941. godine zatvoreno registriranih ukupno 49 osoba, koje su obuhvaćene ovom analizom. Vjerojatno je da je postojao još jedan popis, sličan popisu obitelji prvoboraca Mataije i Komadine. Razlog toj tvrdnji je taj što uopće nisu registrirani kao uhapšeni prije spomenute obitelji boraca, i to: Franka Strizić sa svojim tek rođenim sinom Vitom, zatim Franka Krajačić sa svoje troje djece (Mica, Anka i Frane), te njen svekar Josip Krajačić, zatim majka Blaža Kalafatića, Margareta Kalafatić, i sestra Stjepana Brozičevića, Lucija Ugrin, kao i Slavica i Irena Skočilić. Te osobe trebamo pridodati osobama obuhvaćenim u spomenutim popisima.

Međutim, taj broj je mnogo veći od postojećih popisa, jer su talijanski karabinjeri i talijanske posade nerado davali podatke i Kotarskoj oblasti NDH u Novom, a tako i Kotarskoj oblasti u Crikvenici. Od prvog dana tzv. ponovne okupacije, koja je proglašena 7. rujna 1941. godine, osim navedenih u spomenutim »Podacima«, uhapšene su osobe u šumskom području Ledenica, tih dana 1941. godine, upućivane u tri zatvora, i to u Novi Vinodolski, Ogulin, a neke su zadržavane u prihvatnom zatvoru u Ledenicama, u kojem su uhapšene osobe zadržavane na jedan dan ili noć, pa zatim puštene ili su upućivane u Novi i Ogulin, a bilo je i takvih koji su zadržavani najviše do pet dana u Ledenicama, a zatim puštani kućama. Pretpostavlja se da je takvih bilo 70, što sve čini, s registriranih, spomenutih 49, odnosno 60, ukupno 130 osoba u 1941. godini.

Ukoliko, tom broju od 130 uhapšenih osoba, pridodamo još 130 žitelja Bribira, koji su bili uhapšeni i zadržani tokom cijelog dana, a neki i u toku noći, prigodom paljenja bibrirskih šumskih stanova (prema nekim podacima, na osnovi sjećanja, bilo je takvih osoba, 18. listopada 1941, oko 200) i 40 osoba koje su bile uhapšene od talijanske okupatorske vlasti (22. studenog 1941) u selu Podskoči (Bribir), nakon što je ubijen ustaša Anton Saftić, od kojih su, nakon kraće istrage u zatvoru, zadržali njih 9 (dakle odbiti od 40 osoba njih 9 koji su u spomenutom drugom popisu upisani), jer su ostale pustili nakon saslušanja kućama, slijedi da su talijanske okupatorske vlasti, pa makar i na jedan dan, ukupno uhapsile 291 osobu na području tadašnjeg kotara Novi, a pridodamo li ovom broju, najmanje (koliko je dosad utvrđeno), još neevidentiranih 9 osoba zbog prekršaja redarstvenog sata, dobivamo sveukupno 300 osoba, koje su na naprijed opisan način, zahvaćene represalijama talijanskog okupatora, u 1941. godini, uhapšene. Ponajviše uhapšenih je s područja Bribira i Ledenica, s obzirom na masovnost uključenja tog područja te, 1941. godine, u NOB-u.

Za istaći nam je da u taj broj nisu obuhvaćene osobe koje su pozivane od talijanskih okupatorskih vlasti, radi saslušanja, iz bilo kojih razloga i zatim puštane kući.

Prema »Podatcima o uhićenim osobama od rujna 1941. od strane italijanskih vlasti« za 1941. godinu, sastavljenih u Kotarskoj oblasti NDH u Crikvenici,⁹⁹ a čiju je točnost potvrdio kotarski predstojnik Leo Poljec, ukupno je u toku 1941. godine uhapšeno 56 osoba. Vjerojatno ih je bilo još više. Talijani su uhapšeničke držali zatvorene u zatvorima Kotarskog suda u Crikvenici, odnosno Kotarske oblasti u Crikvenici, a i u Sokolani (danas Dom kulture) u Crikvenici.

Sve je to zajedno razlog što nije moguće točno ustanoviti precizan broj svih zatvorenika na području kotara Crikvenica i Novi, a može ih biti samo više, što je utvrđeno prema dosad sačuvanim popisima i njihovom provjerom. Provjerom smo ustanovili da za područje Crikvenice taj broj od 56 trebao bi biti povećan još za 4 uhapšenika i to za dvojicu u predmetu protiv dra Ivana Sobola i drugova, i to: Kazimira Vukadina, koji je bio uhapšen u Crikvenici i kod sprovođenja u pravcu Bakarca pobjegao, iako su ga tom prilikom karabinjeri ranili, kao i Egidija Matrljana, koji je bio uhapšen, a zatim pušten, da bi mogao biti praćen u svojoj »aktivnosti« i potom na »djelu« uhvaćen, tj. ubijen. Treći uhapšenik bio je Ivan Brožičević, komunist iz Crikvenice, kojega su uhapsile talijanske okupatorske vlasti u Sv. Jurju i dovele u Crikvenicu, 26. studenog 1941, zbog sumnje da je 25. studenog 1941. u gostionici »Šangaj« u Crikvenici bio povezan s osobom (Rade Šupić, član Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje — primjedba D. J.), koja je pucala na karabinjere, no on je 8. prosinca 1941, zbog pomanjkanja dokaza, oslobođen. Četvrti uhapšenik, koji također nije u »Podatcima« obuhvaćen, je Anton Kostrenčić iz Crikvenice.

Dakle, na području tadašnjeg Kotara Crikvenice, ako broju 56, registri-
ranom broju osoba s popisa spomenutih »Podataka o uhićenim osobama«, dodamo još naprijed spomenute 4 osobe, za koje smo stvarno utvrdili da su bile uhapšene, a nisu uvedene u »Podatcima«, tada je, prema stanju s kojim danas raspolazemo, ukupno uhapšeno 60 osoba.

Od tih 60 osoba, za koje se pouzdano zna da su ih talijanske okupatorske vlasti bele uhapsile i zatvorile, 8 njih se odnosi na slučaj dra Ivana Sobola i drugova, u kojem je 6 osoba osuđeno na smrtnu kaznu strijeljanjem, koja je kazna, istog dana, izvršena, kako je naprijed i posebno istaknuto, dok je Egidio Matrljan ubijen, zatečen na »tobožnjem djelu«, a Kazimir Vukadin u »bijegu«.

Nadalje, 21 osoba zatvorena je pod sumnjom da imaju veze s komunistima. Naime, za te osobe je i naknadno utvrđeno da su na bilo koji način, aktivnim radom ili suradnjom, bili sudionici NOB-a, dok je 28 osoba bilo uhapšeno zbog prekoračenja redarstvenog sada, odnosno zbog kretanja iz mjesta u mjesto bez za to izdane propusnice, potvrđene od talijanske okupatorske vlasti, a 3 su osobe bile uhapšene zbog tučnjave s karabinjerima na plesu u Sv. Jakovu Šiljevici, danas Jadranovu, za koji nisu imali pribavljene dozvole.

*

* *

Iz ovog napisa je vidljivo da su sve talijansko-ustaške represivne mjere bile u prvom redu usmjerene protiv komunista, kao predvodnika i avan-

garde borbe protiv fašizma, a logično i protiv svih onih što se opredijeliše za narodni ustanak, odnosno za beskompromisnu borbu protiv okupatora i domaćih izdajica (u početku na ovom području represivne mjere bile su poduzimane i protiv tzv. jugonacionalista). Kako god je NOP jačao, tako su i represivne mjere protiv komunista, simpatizera, suradnika i sudionika NOP-a bile sve drastičnije, nemilosrdnije i neljudske.

U ovom napisu opisana su mnoga hapšenja, zatvaranja, mučenja, zlostavljanja i ubojstva na području Vinodola u 1941. godini. Očigledno je da talijanski okupator od proljeća 1942. poduzima sve drastičnije mjere, jer je postao svjestan da na području Vinodola u to vrijeme postoji slobodni teritorij i da je stvorena vlast — vlast narodnooslobodilačkih odbora, a ne njegova vlast. Zbog toga represivne mjere prerastaju u masovne progone stanovništva ustaničkog Bribira i ostalih naselja Vinodola, a okupator pristupa paljenju planinskih sela Ledenica i Krmpota kao i masovnom interniranju stanovništva u koncentracione logore.

Margareta Kalafatić, poznata u Bribiru kao teta Mare, koja je u rujnu 1941, među prvima uhapšenicama talijanskog okupatora, zatvorena u Novome, a zatim odvedena 1942. godine u talijanski logor u Bakar i kasnije u Italiju, vodila je svoj dnevnik u kojem je, između ostalog, stihovnim ilustracijama, iskazala svoje patnje ali i čvrstu vjeru u pobjedu narodne revolucije:

*»U ovoj žici u ovoj tami,
Što nam život vrijedi.
Mi patimo, nismo sami,
Budućnost nam slijedi.
Ta budućnost, tako lijepa,
Pakazat će svima,
Tko dušu, tko srce,
Rascviljeno ima.«¹⁰⁰*

Ove represalije talijanskog okupatora i domaćih izdajica nad komunistima, simpatizerima, suradnicima i sudionicima NOP-a, koje su predočene ovdje, osvjetljavaju jednu dimenziju naše narodne revolucije, predvođene KPJ i drugom Titom — one zaslužuju da budu registrirane, jer će našim naraštajima uvjerljivo kazivati o slobodarskoj prirodi naših naroda i narodnosti, u ovom konkretnom slučaju o slobodarskoj prirodi ljudi iz našeg Vinodola, a nemoći svakog porobljivača koji pokuša ustremiti se na nas, kao i o moralnoj snazi svakog onog koji voli svoj narod i slobodu, a kojeg ne mogu slomiti ni najstrašnije fizičke ni bilo kakve druge muke, što ih izmisliše fašisti, nacisti i njihove prezrene sluge.

2468/1111: B. 24

Notoncha alba v. v.

Lapis

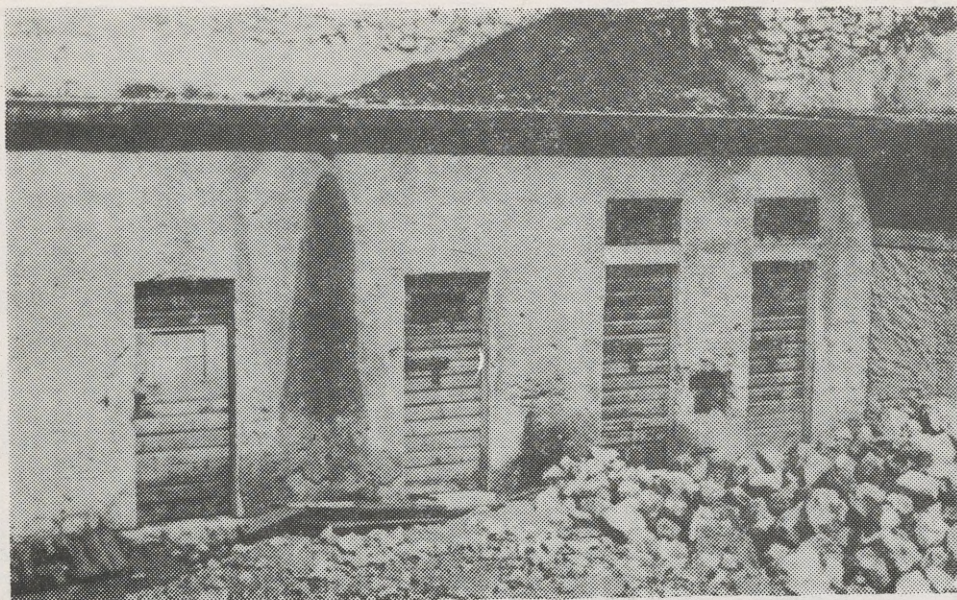
O. ulmicornis, var. *A. pygmaea* 1949. no 7. microps 1949.

[illegible]

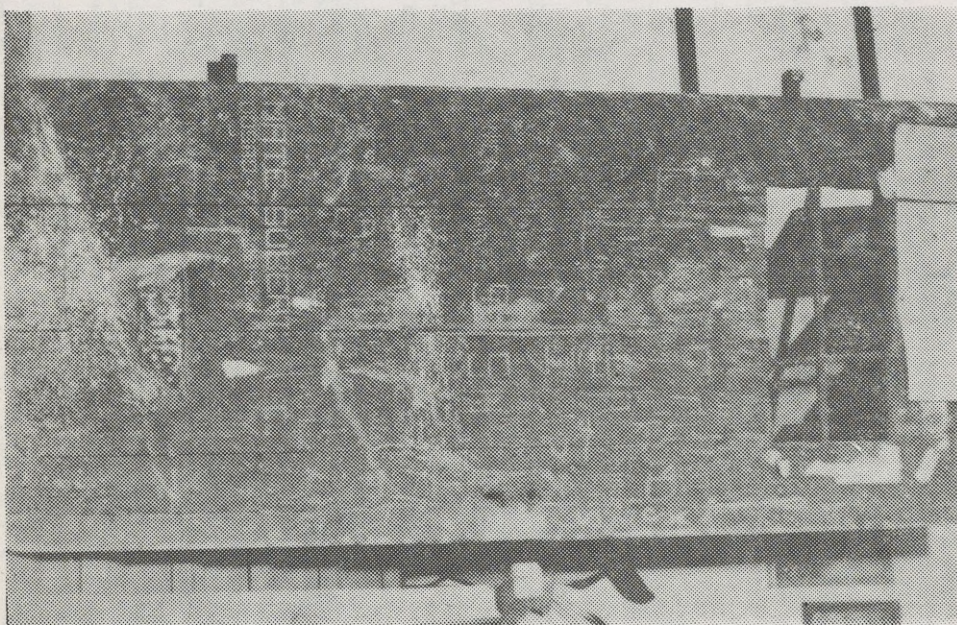
U. Wom., 21. 1942.

Kotachi, Kudatopnik:

Red. br.	Ime	Godina	Spol	Posao	Adresa	Godina	Spol	Posao	Adresa
34	Lečić, V.	1876.	Učini	posloj	Učini	1876.	Učini	posloj	Učini
35	Lečić, V.	1908.	Učini	posloj	Učini	1908.	Učini	posloj	Učini
36	Učini	1910.	Učini	posloj	Učini	1910.	Učini	posloj	Učini
37	Učini	1911.	Učini	posloj	Učini	1911.	Učini	posloj	Učini
38	Učini	1915.	Učini	posloj	Učini	1915.	Učini	posloj	Učini
39	Učini	1918.	Učini	posloj	Učini	1918.	Učini	posloj	Učini
40	Učini	1919.	Učini	posloj	Učini	1919.	Učini	posloj	Učini
41	Učini	1920.	Učini	posloj	Učini	1920.	Učini	posloj	Učini
42	Učini	1921.	Učini	posloj	Učini	1921.	Učini	posloj	Učini
43	Učini	1922.	Učini	posloj	Učini	1922.	Učini	posloj	Učini
44	Učini	1923.	Učini	posloj	Učini	1923.	Učini	posloj	Učini
45	Učini	1924.	Učini	posloj	Učini	1924.	Učini	posloj	Učini
46	Učini	1925.	Učini	posloj	Učini	1925.	Učini	posloj	Učini
47	Učini	1926.	Učini	posloj	Učini	1926.	Učini	posloj	Učini

*Zatvor u Novom Vinodolskom u koji su talijanski okupatori zatvarali
rodoljube i simpatizere NOP-a*

Zatvorska vrata — Novi Vinodolski

IZVORI

- ¹ Zbornik NOR-a, Beograd 1952, str. 70—71.
- ² Mladen Plovnić: Prilog istraživanju ustaških i talijanskih represivnih mjera u Vinodolu 1941. »Jadranski zbornik«, svezak IX, 1973—1975, Pula-Rijeka 1975, str. 87.
- ³ Andrija Tus: Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu, Zagreb 1971, str. 271.
- ⁴ Žalba Anđelke Bolješić, upućena od strane Općinskog poglavarstva Grižane, Kotarskoj oblasti u Crikvenici, Film Centra za historiju radničkog pokreta Rijeka (CHRP Rijeka), XLVIII/148, izvorna signatura IHRPH, fond neprijateljske građe, K. 153 Z. P.
- ⁵ Žalba Katarine Gašparović, upućena od strane Općinskog poglavarstva Grižane, Kotarskoj oblasti Crikvenica, sve isto kao pod 4.
- ⁶ Dopis (izvadak) Film CHRP Rijeka XXVII/582, izvorna signatura, v. snimak.
- ⁷ Izvještaj (izvadak) Novi, 12. svibnja 1941. Film: CHRP Rijeka XXVII/578 (577/578), izvorna signatura, v. snimak.
- ⁸ Podaci iz matične knjige umrlih (redni broj 19/41 — knjiga od 1898. do 1948. godine) dobiveni od voditelja Mjesnog ureda u Bribiru Zorke Kalafatić.
- ⁹ Andrija Tus, n. dj., kao pod točkom 3, str. 271.
- ¹⁰ Sjećanja Dragutina Deprata na događaje u Novom Vinodolskom u razdoblju od 1932. do 1940. godine pisana u Opatiji 7. listopada 1975, Narodni muzej i galerija u Novom Vinodolskom, broj B IX 376—407 (dalje Muzej N. V.).
- ¹¹ Sjećanja Josipa Ivoševića, iz Bribira, data autoru i pohranjena u Muzeju N. V.
- ¹² Mladen Plovanić, n. dj., kao pod točkom 2, str. 56.
- ¹³ Mladen Plovanić, isto kao pod 12.
- ¹⁴ Sjećanja — izjava Nikole Domineza, pravnik u mirovini o radu i djelovanju u Vinodolu, Muzej N. V., broj: Inv. B IX 379 Mat. 410.
- ¹⁵ Prema sjećanju Franje Murete i Josipa Saftića (knjiga I »Viševica« — Sjećanja) Muzej N. V., dajući izjave za partizanski logor Viševica 1941. slijedi da su Stjepan Brožićević i njegova supruga Anica stigli u partizanski logor 20. rujna 1941, a Josip Krajačić Beli 18. kolovoza 1941, dok za Ivana Skočilića nema podataka kad je stigao na Viševicu, ali stigao je u rujnu 1941. — vidi stranu 215. Sam Josip Krajačić Beli u izjavi autoru za ovaj rad ističe, da je on, ocijenivši da je zatvorsko dvorište puno talijanskih vojnika biciklista koji su u stalnom pokretu, a da su se istovremeno zatvorskim dvorištem zatvorenici slobodno kretali, smislio da je sada najpovoljnije vrijeme za bijeg. Dočim je to razmišljao, odmah je to saopćio svom prijatelju Ivanu Skočiliću, s obzirom na to da je bio s njim najviše vezan, a inače su iz istog sela, bribirskog sela Štale. Ponudio mu je da zajedno bježe iz zatvora. Nakon što mu je Skočilić rekao da baš nije uputno da bježe jer da su oni, misleći na njihovu grupu okrivljenih, dobro tretirani i da su svojim ponašanjem stekli povjerenje u Kotarskoj oblasti, on mu je samo rekao, kad nećeš udvoje, krećem sam. Bez ičije pomoći, hladnokrvno i bez žurbe, kako ističe, »prošao je pokraj talijanskog stražara kraj dvorišnih vratiju, zatim preko novljanske place u predjel Krasa, sve dok nije stigao do blizine klaonice i skrenuo zatim preko Bahalina u Novljansko polje da bi preko lugova zvanih pod Sv. Kuzam krenuo u pravcu šume, izravno u partizane. Ovo je učinio to prije što je bio od ranije vezan s drugom Tomom Strizićem i znao gdje će naći partizane, a i prije je bio, do hapšenja, s njim u vezi (uhapšen 4. kolovoza 1941) i znao gdje će naći partizanski logor-bazu. Osim toga, govorilo se, da za sve njih ustaše traže smrtnu kaznu. Ističe, nadalje, da je saslušanje njegovo i njegovih drugova bilo vrlo kratko — davanje generalija te odgovor na pitanja da li pozna Tomu Strizića i Blaža Kalafatića i što zna o njihovoj komunističkoj aktivnosti kakve veze ima s njima i da mu je odgovor bio isti kao i njegovih drugova, za koji je kasnije saznao: »Poznam Tomu Strizića i Blaža Kalafatića, no o njihovoj komunističkoj djelatnosti ništa ne znam«. Zna da su Brožićević i Skočilić, pomoću drugova iz Novoga, pobjegli iz zatvora 15 do 20 dana poslije njega i da su krenuli u bijeg sasvim drugim putem nego što je on krenuo, jer su oni iz zatvora krenuli prema tzv. Bribirskoj rivi, zatim preko Ričine, kraj starog mosta, na Kalvariju, a odatle, preko Zatrepa, spustili se kraj današnje Okalke u Novljanskom polju i tako se domogli slobode, našavši se tako u Bribirskoj šumi, u rujnu 1941. godine, s njim.
- ¹⁶ Anton Potočnjak Kukić: Sjećanja, knjiga I »Viševica«, Muzej N. V., str. 582.
- ¹⁷ Davorin Ježić: Kurirka teta Mare, Novi list od 18. ožujka 1977, str. 7.

¹⁸ Anton Potočnjak, isto kao pod 16, odnosno 15, odnoseći se na izjavu Romane Kunić-Mažuranić, koja ističe da je i njezin otac Nikola Mažuranić, kao čuvar zatvora, pomagao zatvorenicima, a kad je Krajačić pobjegao, ona je s ocem i majkom Katarinom išla u Bribir iste noći u selo Štale, u rodnu kuću Josipa Krajačića, a po naređenju Talijana da ga dovedu ponovno u zatvor. Krajačića nije bilo kod kuće, što je i razumljivo. Nikola Mažuranić, nakon toga, premješten je po »službenoj dužnosti«, a zapravo po kazni, u Slunj.

¹⁹ Rudolf Leskovar: Sjećanja, knjiga I »Viševica«, Muzej N. V., str. 449.

²⁰ Davorin Ježić: Sela Gornjih Zagona u NOB-i, Novi list od 17. srpnja 1978, Rijeka (po sjećanjima Nikole Jovanovića Deve), Muzej N. V.: Sjećanja, knjiga I »Viševica«.

²¹ Josip Ivošević: Sjećanja, isto kao pod 11.

²² Josip Ivošević: Sjećanja, isto kao pod 11.

²³ 68441/41 Film: CHRP Rijeka, XXV/84, izvorna signatura, v. snimak.

²⁴ Dr Vinko Antić: Vinodolska Selca u borbi, Selca 1975, str. 555.

²⁵ Petar Frković: Milan Mataija, biografija, Rijeka 1976, str. 24 (formiranje prvog partizanskog logora u Vinodolu).

²⁶ Petar Frković: isto kao pod 25.

²⁷ Dopis Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju, upućen Općem upravnom povjereništvu kod II armate talijanske vojske, dr Karčiću, Rijeka, Film CHRO Rijeka, XXVIII/25, izvorna signatura, v. snimak, u kojem se ističe da ukoliko takvo stanje potraje da će stanovništvo pretrpjeti goleme, upravo milijunske, štete i zbog toga se traži intervencija.

²⁸ Podaci o uhićenim osobama od 1. rujna 1941, pa zaključno do 4. veljače 1942. godine, sačinjen u Kotarskoj oblasti u Crikvenici i ovjeren od kotarskog predstojnika Lea Poljeca, čija je fotokopija pohranjena u Muzejskoj zbirci Crikvenica, dok se original nalazi u IHRPH Zagreb, neprijateljska građa, K-239.

²⁹ Velika župa Vinodol i Podgorje, intervenirajući za njegov otpust iz zatvora, navodi da se radi o općinskom bilježniku, koji, po službenoj dužnosti, treba biti ovlašten za slobodno kretanje i preko redarstvenog sata i kako se »prestup« dogodio prije 7. rujna 1941, smatraju da je za prestup nadležan organ uprave Kotarske oblasti a ne talijanske vojne vlasti, dok iz spomenutih podataka o uhićenim osobama slijedi da se radi o općinskom blagajniku, a ne bilježniku.

³⁰ Isto kao pod 28.

³¹ Popis uhapšenih osoba na području kotara Novi, od 1. rujna 1941. do 7. siječnja 1942. sastavljen i ovjeren od strane Kotarske oblasti u Novom, čiji je kotarski predstojnik bio Ivo Rušnjak, fotokopija, Muzej N. V., B IX 393/424.

³² Pisma u fotokopiji dostavljena Velikoj župi Vinodol i Podgorje Senj koja šalje ustaški logornik Španjol u ime »Ustaša — hrvatski oslobodilački pokret — ustaški logor Novi Vinodolski«, odnoseći se na njegove suradnike, Muzej N. V., broj X IX 358/389.

³³ Izjava Grge Mataije Koze, Muzej N. V., Sjećanja.

³⁴ Sjećanja Franke Krajačić, zvane Frana Bela, iz Bribira, selo Štale, Muzej N. V.

³⁵ Petar Frković: Milan Mataija, biografija, Rijeka, srpanj 1976.

³⁶ Zbornik dokumenata, tom XIII, k. 1. dok. br. 166.

³⁷ Isto kao pod 31.

³⁸ Izjava Ane Mataije. Davorin Ježić: »Vrijeme je za borbu a ne za plakanje«, Novi list, 3. siječnja 1973, Rijeka.

³⁹ Sjećanja Stjepana Komadine ml., zvanog Stevo, iz Ledenica, sada u Crikvenici, Muzej N. V.

⁴⁰ Sjećanja Petra Komadine, Ladislava Vivode i Ivana Miloševića, Muzej N. V., Sjećanja, knjiga I »Viševica«, str. 408—418.

⁴¹ Sjećanja Anke Krajačić, Muzej N. V., Sjećanja, knjiga I »Viševica«, str. 278—279.

⁴² Isto kao pod 31.

⁴³ Sjećanje Franke Krajačić, isto kao pod 34.

⁴⁴ Mihovil Mureta, Sjećanja, knjiga I »Viševica«, str. 258.

⁴⁵ Sjećanja Stjepada Komadine ml., zvanog Stevo, isto kao pod 39.

⁴⁶ Popis uhapšenih osoba, kao pod 31.

⁴⁷ Andrija Tus, n. dj., kao pod točkom 3, str. 219.

⁴⁸ Popis uhapšenih osoba kotara Novi, kao pod 31.

⁴⁹ Sjećanja Stjepana Komadine ml., zvanog Stevo, isto kao pod 39.

⁵⁰ Vodič Muzeja N. V., odnoseći se na kartu zbivanja i događaja za vrijeme NOB-a 1941—1945, točka 218.

⁵¹ Sjećanja Stjepana Komadine ml., zvanog Stevo, isto kao pod 39.

⁵² Izjava Pere Frkovića, pukovnika JNA, iz Ledenica, sada u Rijeci (u mirovini) data autoru za ovaj rad.

⁵³ Andrija Tus, n. dj., kao pod točkom 3, str. 272.

⁵⁴ Izjava Franke Antić, rođ. 1899, kućanice, nastanjene u Podgori, kbr. 29, Bribir, pohranjena u Muzeju N. V.

⁵⁵ Iskaz su potpisali i ovjerali načelnik Ludvig Strizić i bolježnik Josip Bačić za Veliku župu Vinodol i Podgorje u ime Općinskog poglavarstva Bribir, a ova je popis dostavila Općem upravnom povjereništvu kod II armate talijanske vojske — Fotokopija pohranjena u Uuzeju N. V., Inv. B IX-392 mat. 423. Karakteristično je da su, prema uputi Općinskog poglavarstva Bribir, neki građani, koji uopće nisu imali nikoga u partizanima tražili odštetu od talijanske vojske ali su odbijeni jer da su njihove šumske kućice služile komunistima, tj. partizanskim jedinicama, za borbu protiv talijanskih jedinica, iako ti navodi ne odgovaraju jer u tim šumskim kućicama, za koje su odštetni zahtjevi podneseni, nikada nisu boravile partizanske jedinice, tj. bibriska partizanska četa.

⁵⁶ Film: CHRP Rijeka, XXVII/188—184/187, Muzej N. V., fotokopija, B IX-384, mat. 379.

⁵⁷ Izjava Augustina Mavrića Gušte, sada u Crikvenici, pohranjena u Muzeju N. V.

⁵⁸ Predstavka, od 23. studenog 1941, sačinjena u ime Općinskog poglavarstva Crikvenici, Film: CHRP Rijeka XLVIII/41—137—141, izvorna signatura IHRPH, Fond neprijateljske građe K 153 Z 5.

⁵⁹ Spis Komisije za utvrđivanje ratnih zločina, pohranjen u Historijskom arhivu Rijeka, fotokopija dopisa, Muzej N. V., Inr. B IX 400, Mat 431.

⁶⁰ Izjava Pere Frkovića, pukovnika JNA u mirovini, kao pod 52.

⁶¹ Izvještaj Velike župe Vinodol i Podgorje od 12. studenog 1941, broj T 252/1941, Film: CHRP Rijeka, neprijateljska građa, XXVII/188—187, fotokopija Muzej N. V., Inv. B 348, Mat 379.

⁶² Izjava Pere Frkovića, pukovnika JNA u mirovini, kao pod 52.

⁶³ Dopis Staba Primorsko-goranskog partizanskog odreda, broj 16/42 od 15. siječnja 1942, original u IHRPH, ovjerali prijepis u Muzeju N. V., knjiga II »Viševica«, dokumenti, str. 450.

⁶⁴ Izjava Pere Frkovića, pukovnika JNA u mirovini, kao pod 52.

⁶⁵ Pismo je pisao u Ledenicama pop Stipe Vučetić osobno, 4. studenog 1941, a stiglo u Zagreb već 6. studenog 1941, zavedeno pod brojem 1096. Na osnovi istog zamoljen je za »žurno posredovanje« kod talijanskih vlasti povjerenik dr Andrija Karčić, Opće upravno povjereništvo kod Talijanske II armate Sušak. Film CHRP Rijeka, XXVII/443 (430—444), izvorna signatura, fotokopija Muzej N. V., Inv. B IX-372, Mat. 403.

⁶⁶ Izjava Pere Frkovića, pukovnika JNA u mirovini, kao pod 52.

⁶⁷ Vinko Antić: Vinodolska Selca u Borbi, Selca 1975, str. 580 te izvještaj Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju za mjesec prosinac 1941. Film: CHRP Rijeka, XXVII/167 (161—167), izvorna signatura: v. snimak.

⁶⁸ Podaci o uhićenim osobama, kao pod točkom 28.

⁶⁹ Davorin Ježić: Kako se sudilo za vrijeme NOR-a, Novi list, Rijeka, svibanj 1974.

⁷⁰ Popis uhapšenih osoba, kao pod točkom 31.

⁷¹ Prema izvještaju o javnoj sigurnosti za mjesec studeni 1941. Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju: Film: CHRP Rijeka, XXVII/91—98 (91—98), izvorna signatura, v. snimak. U kući Karla Radila u Crikvenici, kada je uhapšen zbog navodno »komunističke promičbe«, pronađena je jedna brošura u kojoj se piše protiv fašizma i nacionalizma, dok je spisak žrtava zločina, u kojem je obuhvaćen i Karlo Radić, pohranjen u Historijskom arhivu u Rijeci, a fotokopija se nalazi u Muzeju N. V., Inv. B IX-396, Mat. 427.

⁷² Dopis Općeg upravnog povjereništva kod II armate talijanske vojske u Sušaku od 11. prosinca 1941, broj Pov. 18/1941, dostavljen Ministarstvu vanjskih poslova NDH Zagreb, zatim Uredu Poglavnika Zagreb i Uredu Vojskovođe Zagreb, fotokopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 372—403, Neprijateljska građa.

⁷³ Sjećanja sudionika, Muzej N. V., knjiga I »Viševica«, str. 431—432.

- ⁷⁴ Sjećanja Stjepana Komadine ml., zvanog Stevo, isto kao pod 39.
- ⁷⁵ Ivo Milošević, sjećanja, isto kao pod 73.
- ⁷⁶ Film, CHRP Rijeka, XXVII 91/98, izvorna signatura.
- ⁷⁷ Poljaci i Židovi — Boravak na području kotara Crikvenica. Film CHRP Rijeka, XLVIII/167 (162—167) IHRPH — Neprijateljska građa, fotokopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 369, Mat. 400.
- ⁷⁸ Isto kao 77.
- ⁷⁹ Popis žrtava lišenih života — Materijali Okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina za Hrvatsko primorje, Historijski arhiv Rijeka (Materijal kotara Novi i kotara Crikvenica), fotokopija »popisa«, Muzej N. V., IX 375, Mat. 406.
- ⁸⁰ Dopis štaba, broj 14/1941, od 30. prosinca 1941, original u IHRPH, ovjetrovljeni prijepis u Muzeju N. V., knjiga II, dokumenti.
- ⁸¹ Ladislav-Laco Dorčić: »Sjećanja na 1941. godinu«, Muzej N. V., Inv. B IX 384, Mat 415.
- ⁸² Snimak pisma: Film IHRP Rijeka, kopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 360, Mat. 391.
- ⁸³ Pismo Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje od 19. veljače 1942. nalazi se u IHRPH, dok se ovjetrovljeni prijepis nalazi u Muzeju N. V., a odnosi se na razdoblje od posljednjih dana 1941, knjiga II, dokumenti.
- ⁸⁴ Podaci o uhićenim osobama od 1. rujna 1941. do 4. veljače 1942, fotokopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 374, Mat. 405.
- ⁸⁵ Izvještaj Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju za mjesec siječanj 1942, a odnosi se djelomično, odnosno u vezi je s događajima 1941. Film: CHRP Rijeka, XXV/245, izvorna signatura, v. snimak, fotokopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 349, Mat. 380.
- ⁸⁶ Izjava Anđela Brnjac, rođ. 1917, Crikvenica (Draga), major JNA u mirovini, data autoru za ovaj rad, pohranjena u Muzeju N. V.
- ⁸⁷ Sadržaj kaznenih spisa o postupku protiv dra Sobola i drugih osuđenih na smrt od talijanskog vojnog suda u Crikvenici. Film: CHRP Rijeka, XXVII/135 (129—135), izvorna signatura, v. snimak, fotokopija u Muzeju N. V., Inv. B IX 368, Mat. 399.
- ⁸⁸ Isto kao 87.
- ⁸⁹ Dragomir Babić: Antifašisti, simpatizeri i suradnici NOP-a u talijanskoj okupatorskoj vojsci 1941. na području nekadašnjih kotareva Crikvenica i Novi Vinodolski, Vinodolski zbornik, sv. 1, str. 493.
- ⁹⁰ Popis uhapšenih osoba, kao pod točkom 31, redni broj 42 (ranija veza 1).
- ⁹¹ Rudolf Leskovar: Sjećanja na događaje prije i poslije 1941. godine, Muzej N. V., knjiga 1 (sjećanja pisana 27. lipnja 1961).
- ⁹² Davorin Ježić, isto kao pod 69.
- ⁹³ Popis uhapšenih osoba na području kotara Novi, isto kao pod 31 (redni broj 45 do 47).
- ⁹⁴ Izvješće o javnoj sigurnosti i općoj situaciji Velike župe Vinodol i Podgorje u Senju za mjesec prosinac 1941. Film: CHRP Rijeka, XXVII/167 (161—167), izvorna signatura, v. snimak.
- ⁹⁵ Dana 26. rujna 1941, na večer, svratili su na večeru i spavanje drugovi Veliko Kovačević i Slavko Marinković, iz šumskog područja s Viševce, i krenuli za Bribir, Selca i Crikvenicu — kod Milke Mikić. Ona ih nije poznavala, ali je sumnjala da se radi o partizanskim rukovodiocima te, iako je bila dužna da kao gostioničarka prijavi boravak stranih osoba, ona to, namjerno, nije učinila.
- ⁹⁶ Sjećanja Katarine Pancić, rođ. Ugrin, kućanice iz Bribira, sada nastanjene u Rijeci, Istarska 3, pohranjena u Muzeju N. V.
- ⁹⁷ Popis uhapšenih osoba na području kotara Novi, kao pod 31.
- ⁹⁸ Isto kao 97.
- ⁹⁹ Isto kao pod 23 i 31, s tim da je autor s Perom Frkovićem, pukovnikom JNA u mirovini, zatim Stjepanom Komadinom ml, zvanim Stevo, oba za područje Ledenica, zatim s Matom Frkovićem, za područje Bribira, i Anđelom Brnjac i Danicom Vičić, za područje Crikvenice, izvršio provjeru popisa uhapšenika, pod 28 i 31, a za područje Zagona s Pavom Perićem.
- ¹⁰⁰ Prema podacima iz dnevnika, kojeg je vodila u internaciji, a obuhvatila je događaje od hapšenja, od rujna 1941. godine.